

GRAFIEA CIRILICĂ

L A

313 365

ROMÎNI

PENTRU UZUL SCOALELOR SECUNDARE

D E

GH. GHIBĂNESCU

Fost elev al scoalei Normale Superioare din Iași, profesor.

PREȚUL 50 BANI

BÎRLAD

—
TIPOGRAFIEA GEORGE CAȚAFANY

1 8 8 9

Inu. 76982

GRAFIEA CIRILICĂ

L A

ROMÎNI

D E

GH. GHIBĂNESCU

Fost elev al scoalei Normale Superioare din Iași, profesor.

313365

BÎRLAD

—
TIPOGRAFIEA GEORGE CAȚAFANY

1889

*Exemplarele nenumerate și neiscălite de mine se
vor urmări conform legii.*

N.

INTRODUCERE

Limba română în lungul ei proces de dezvoltare a avut a suferi atâtea schimbări, că a făcut pe mulți să-î nege caracterul de limbă romanică 1). Bogăția elementelor streine, ce după Cihac ocupă $\frac{4}{5}$ din totul limbei 2), a indus în eroare pe cercetătorii limbei noastre alipindu-o la trunchiul slav sau german. De cînd însă filologia romanică s'a pus pe baze adevărat științifice, s'a dat un loc de onoare și limbei romîne. *Edgard Quinet* în scrierea sa «*Romîniî*» (*Les Roumains*), pune în primul loc limba romînă, ca una care desfăcîndu-se de trunchiul latin încă din suta a 2-a după Hr. a putut păstra forme mai arhaice. Iar *Diez* în a sa *Gramatică a limbelor romanice* o pune în al doilea rang după Italiana, «căci, țice dînsul, Gramatica romînă arată în mod vădit latinitatea limbei romînești, de și lexicul o covîrșește cu elemente slave, turce și grece» 3).

Astăzi chiar protivnicii noștri în interese (Ungurii) recunosc acest adevăr: *că limba noastră e fică lim-*

1). *Rapp, Cihac, Kopitar ; etc.*

2). Cihac „*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*“ .II, VII, XII.

3). *Gaston Paris „Introduction à la grammaire romane“* par *Frédéric Diez*. Paris 1861.

beï latine; și dar noi ne putem dedă acum la cercetarea trecutului istoric al limbei noastre fără părtinire și neavînd în vedere de cît urmărirea adevărului istoric, lucru ce nu se putea face pe vremea lui *Şincaiu*, *P. Maior* și *Klein* (Micul) (1800).

Graïul nostru romînesc nu e de cît o continuare neîntreruptă a graïului ce-l vorbîău coloniștii traianizi, căci și la vechii Romani, — cum *în mic* se observă la noi Romîni, — iera un graïu popular și unul scris, era o limbă literară și una vorbită (*sermo vulgaris, rusticus, sordidus, plebeis*). Din acel graïu popular, vorbit de întreg poporul roman, aū ieșit toate limbele romanice de astă-zî (*Italiana, Franceza, Spaniola, Portugeza, Reto-romanica și Romîna*), iar nu din graïul *provansal* din Franța de sud al trubadurilor din sec. al XI-lea și XII-lea, cum credea *Raynouardt*.

Acestui graïu romînesc, în curs de aproape 1800 ani, i s'aū suprapus fel de fel de cuvinte de origină streină, carî aū îmbogățit lexicul limbei noastre, aū înmulțit ideile, corespunzînd la felurite necesități create rînd pe rînd. Ele aū devenit un patrimoniu al nostru și a le cerceta origina e datoriea mult mai sfîntă de cît de a le izgoni cu toptanul.

Istoria pînă acum, puțin ne spune asupra timpurilor de restriște pentru neamul romînesc; iar limba, care ar putea să ne deie deslușiri mari nu e așa de mult studiată, *de-a fîra-păru*, pentru a putea da cu siguranță fie-căruî cuvînt o anumită origină.

Originele obscure zac încă asupra multor cuvinte romînești!

Totuși în trasuri generale am putea gici straturile

suprapuse *fondul* latin al limbei noastre. Și urmînd ordinea cronologică am putea afla cam acestea:

a). Stratul *Daco-tracic*. Încă nu e bine hotărîtă ces-tiunea. Acele cuvinte cărora unii le-au dat o origină dacică, le-au negat-o alții, ce zic că dacă au ramas Daci, apoi ei n'au influențat întru nimic asupra limbei. S'au pierdut ca și elementul Sas din Transilvania (Arun Densușianu «Istoria Limbei și Literaturii Române»).

Ce e dreptul e și greu de hotărît; avem a face cu vechea limbă tracică, muma albanezei de azi și a-proape soră cu elenica și multe cuvinte vechi gre-cești le ăeau unii ca dacice. Așa Cavalerul C. Stamati (Muza romînească I, 518—535) înșiră un catalog de vre-o 200 de cuvinte dacice, punînd acolo foarte multe cuvinte grece, slave și chîiar ungurești. D-l Hăj-deu a încercat a face etimologia la o sumă de cu-vinte, ca: *ghînj*, *bordeu*, *brînză*, dar nu de toți sînt pri-mite etimologiile d-sale.

În scriitorii vechi și inscripțiuni, avem păstrate nume dace: 51 nume de plante, 116 nume de persoane, din cari multe încep cu *Muca* și se finesc cu *poris*, 86: numiri de cetăți dace și gete, din cari 23 se finesc în *Dava*. (Gr. Tocilescu «Dacia înainte de Romani» și »Istoria Romînilor« 1885 pag. 18).

Nu se știe încă pozitiv gradul în care s'a făcut fu-zionarea elementului dac cu cel roman, căci Dacia n'a fost golită în totul de Daci 4), cum ne arată și Istoria, apoi și coloniștii nu s'au retras cu toții în 274 5).

b). Stratul *Grec vechiu*. Vechile inscripțiuni din Da-

4). Eutropius c. VIII „exhausta viris, zice el, nu hominibus,

5). A. D. Xenopol „Teoria lui Roesler“. Iași. 1884.

ciea ne arată pînă la evidență că între coloniștii erau foarte mulți greci, aduși de prin Asia mică (Paflagonia, Bitinia), că ei își adoraū zeitățile lor grece și întrebunțau chiar limba lor greacă. De aci câte-va inscripțiuni grece, ce le avem astă-zi 6). Îar restul de cuvinte grece vechi ca *drum, mic* (δρόμος, μικρός) mulți le-aū pus între elementele dace.

c). Stratul *avaric și cumanic*, despre care foarte puțin se știe. Avarii ce e dreptul aū stat multșor prin aceste locuri, dar urmă de influența lor în limbă nu putem afla. Cumanii și Pecenegii din contra aū lăsat urme. Așa în vechile tipărituri găsim cuvîntul *aslam* în înțeles de *usură* — camătă (κάματος), ce e cumunic 7).

Partea sud-estică a Moldovei conține multe remășiți de populațiune cumanică 8); și cîte sate n'avem cu numele de *Comănești*, cum și nume de familie *Coman* ?

d). Stratul *Slavon-vechiū*, care e și cel mai important, că a lăsat urme adînci în limba romînească, prin faptul că contactul lor cu Romîniū a durat foarte mult, avînd a suferi Romîniū mult timp chiar influința slavă în stat și în biserică.

e). Stratul *Ungaro-Polon*. După contactul ce Mun-

6). Akner und Müller „Inscripțiunile romane în Dacia. Nr. 79, 92, 362, 608, 666, 699, etc. Mommsen „Corpus Inscriptionum latinarum“. III, 959. etc.

7). B. P. Hăjdeū „Sur les éléments turcs dans la langue roumaine“ (L'étoile roumaine, 17 Oct. 1886). Lazăr Șăineanu „Îelele“ studiu de mitologie comparată, arată că cuvîntul *iele* e turanic și însemnează *vînt*.

8). Așa aproape jumătate din vechiul principat al Birladului era cumanic; Alex. Papadopol Calimah. *Analele Academiei* seria II. Tom VIII.

tenia și Moldova au avut cu aceste țări vecine a urmat o influență în cultură, obiceiuri și chiar așezăminte. Astăzi schimbându-se lucrurile elementele Ungurești și Polone scad, luându-le locul altele, dar în Transilvania, unde influența ungară e și astăzi, graiul românesc de acolo e plin de ungurisme 9).

f). *Stratul turcesc* ce începe din suta a XIV a se pronunța, când Românii vin în atingere cu Turcii supt Mircea cel Bătrîn, și merge crescînd pînă cînd în suta a XVIII-a ajunge culmea (Cronicariul Ienaki Cogălniceanu). Acest element e în de ajuns studiat, căci și cuvintele turcești se deosebesc lesne prin *intonarea pe ultimă*, ceea ce nu e conform firei limbei noastre ce are accentul mai mult pe penultimă 10).

g). *Stratul neo-grec* (fanariotic) ce și-a avut epoca lui de înflorire de o dată cu cel turcesc, influența grecilor începînd la noi în țară mai tot o dată cu a turcilor, una însă pe cale culturală, alta pe cale politică.

h). *Stratul rusesc* ce începe din suta a XVIII-a, în contactul politic al Romînilor cu Rușii (D. Cantemir și Petru cel mare), și merge crescînd paralel cu cel turcesc și grecesc proporțional cu întinderea politiceii rusești în țară la noi. Epoca de înflorire a fost prima jumătate a secolului actual, cînd *cnutul rusesc* domnia în țară la noi. La început biserica apoi cancelaria se invadase de termenii rusești 11).

9). Miron Pompiliu în Convorbiri Literare „Graiul românesc din Biharia“.

10). Lazăr Șăineanu „Elementele turcești în limba romînă“ (Rev. d. ist. filol. și arheologie. 1882. 646—699. etc).

11). Tipăriturile bisericesti, traduse după rusește: actele, rapoartele și scrierile boerilor noștri de la începutul secolului al XIX-a.

i). *Stratul francez*. Începuturile influenței franceze le găsim prin suta a XVIII-a, și domniii greci fanarioti sînt acei cari au introdus limba franceză la noi. Fugarii francezi din timpul revoluțiunei franceze (1789) au întărit curentul, ajuns la culme după 1830 cînd tot tineretul avut mergea în Franța și-și primea cultura 12). Astăzi încă ne aflăm supt deplin regim de influență franceză. Între 1830—1860 a fost epoca de ceocnire a celor 3 curente: fanariotic, rusesc și franțuzesc, și această stare de învălmășială o aflăm în scrierea reposatului N. Istrati, «*Babilonia romînească*», farsă filologică. Iași 1860.

Am putea pune mai nou *influența germană*, ce merge crescînd de la 1870 încoace 13).

12). *Zallony M. Philippe*, în *Essai sur les Phanariotes ou Fanariotes*. Marseille 1824 și *A. D. Xenopol* „Influența franceză în Romînia“, conferință ținută la Ateneul din București. 1886. *Jean Carra*, educatorul copiilor lui Alex. Mavrocordat în 1780. „*Historie de la Moldavie*“.

13). Spiritul limbei Germane se opune în totul firei limbei romînești; pentru cel ce folosește o carte germană se întimpină o mai mare greutate, căci pentru a înțelege cugetarea germanului trebuie să te trudești mult; dar în schimb această trudă ne silește a reface puțin gîndirea, modificînd ideea. Și din ceocnirea curentului german cu cel francez va rezulta pentru noi o adevărată mișcare romînească în literatura noastră.

Ionescu *Gion*. *Curierul literar* din „*Romînul*“ 4 Oct. 1887.

NOTA. V. A. Ureche „*Schițe din Istoria literaturii romîne*“. București. 1886. pag. 19—27, se ocupă cu straturile din limbă.

Partea I-a

Contactul Romînilor cu Slaviî.

Prin suta a doua după Crist Slaviî trăiau prin partea nord-estică a Prusiei, și tocmai în suta a cincea după Crist, după moartea lui Atila (453) vin în părțile Dunărene, după ce se desmembrase regatul Hunilor. *Venziî* ocupau partea Bugeacului de la Isaccea pînă la Dnistru, iar *Anțiî* de la Dnistru la Dnipru. În curs de vre-o 50 de ani ei ajunseseră pînă pe la Argeș, iar la începutul secolului al VII-lea (600) ei trec ca la 100,000 în Moesia (Bulgaria de azi).

Poate pînă la un punct și vechii Sarmati să fi fost Slavi, dar adevărata înriurire slavă începe din suta a VI-a, și se întărește cu venirea Bulgarilor — *fini* de neam —, ce se așezară în Moesia peste Slavi în suta a VII-a (660), slavizîndu-se apoi cu totul.

Romîniî au venit în atingere cu Bulgariî slavizați nu numai de-a dreapta Dunărei, ci și de-a stînga, căci elementul slav s'a întins după suta a VII-a și peste Dacia, și mai în sus prin Austria (Sloveniî), în Dal-

mașiea (Serbii și Croații) și chiar pe la Elba (Cehii). Așa în Ardeal ni se amintește prin suta a XIII-a de o foastă predominare a Bulgarilor prin țara Bîrsei (Brașovul) 14), și chiar și astăzi o măhălă a Brașovului poartă numele de *Scheiū* (Sclavin), de și locuiesc acolo numai Romîni 15).

Consecințele contactului cu Slavonii

Romîniî retrășii la munți, șesurile țerilor noastre de astăzi au ramas aproape goale, așa că lesne au putut Slavonii la venirea lor să boteze mai toate locurile cu numiri Slavone. De aceea găsim noi astăzi mai mult de cât ³/₄ din toponimia țerei noastre poreclită cu numiri, ce n'au nici un înțeles în limba romînă, ca Prahova, Trotuș, Bistrița, Brașov, Ocna, Belgrad, etc., etc. Când mai tîrziu (prin suta a IX-a și a X-a) Romîniî încep a se scobori la șes, începînd a forma ducate, gălesc locurile botezate cu fel de fel de nume, pe cari și ei le-au luat de la poporul ce locuia în șes. Vine vremea că Slaviî încep a emigra spre apus, Romînul însă împrumutînd odată cuvîntul l-a ținut și după aceea.

Dar la toate acestea se cere ca Slaviî să fi stat în de aproape atingere cu Romîniî, sîngele lor să se fi amestecat, căci numai așa ne putem explica trăinicicia

14). Doc. din 1231 „a temporibus jam quidem ipsa terra Blachorum terra Bulgarorum existisse fertur“. Vezî B. P. Hăjdeu „Istoria Critică“ unde dă o explicație tendențioasă.

15). *Scheiū* vine din *Sclav*, prin schimbarea grupului consonantic *cl.* în *ch*; Ungurii numesc mahalaua *Scheiū* și astăzi *Bolgárszek* = „Scaunul Bulgarilor“. Dr. Nicolau Pop „Istoria Brașovului“ o broșură de 34 pag. Brașov. 1883.

marei influenți exercitate de Slavii asupra Romînilor mai în toate ramurile de activitate, ca în agricultură și păstorie, cele 2 ocupațiuni principale a Romînului unde și cuvintele slave abundează: *șap, cireadă, stog, plug, brazdă, etc.*

Venirea Bulgarilor prin suta a VII-a (660), ce e dreptul a întărit curentul slav la noi, dar dacă ne întrebăm astăzi, unde e acea pătură groasă de slavii, ce era întinsă ca o negură pe teritoriul ocupat de noi, vedem că a dispărut, parte prin emigrare în apus, parte prin *romînizare*, căci forța etnică a romînului era destul de tare în trecut, pentru a romîniza pe acei ce trăiau cu dînsul.

— Dar ori-cum fie urmele traîului cu slavii s'a răsimțit multă vreme în biserică și stat, unde chiar limba slavă a domnit vre-o câți-va seculi, și urmele le avem și astăzi în limbă, în sumedenia mare de cuvinte slave.

Creștinismul la Bulgari

Bulgarii așezați în Moesia intrară în dese lupte cu Imperiul Bizantin și nu de multe ori ei au mers cu armatele lor biruitoare pînă supt zidurile Țarigradului. Era pe la 860; pe tronul Bulgarilor stătea *Bogoris*. Dînsul se înduplecă de a primi creștinismul pentru a întări legăturile de prietenie între el și împăratul Bizantin (Mihail III-lea).

Tocmai așa s'a întîmplat altă-dată cu Goții. Ulfila, traducătorul bibliei în limba Gotă, cere ajutorul lui Valent, împăratul Bizantinilor, de a combate cu Frigern contra lui Atanaric. Valent dă ajutorul cerut; Atanaric e învins, iar Goții primesc arianismul, reli-

giunea bine-făcătorului lor și așa toți Goții devin Arieni. 16).

Creștinați Bulgarii, regele lor Bogoris, numit acum Mihail, ca și pe împăratul Bizantin, chîemă la curtea sa pe discipulii lui Metodiū și Ciril, ce propagase creștinismul la Moravi, și în scurt timp se întemeiază biserica creștină la Bulgari, căci o mulțime de creștini persecutați în Moravia de catolici fug și vin în Bulgaria, întărind ierarhia bisericească. Așa vedem îndată o succesiune regulată de episcopi ca *Clement, Laurențiu, Naum, Sava, Gorazd, și Anghelar*; iar literatura religioasă ieă o dezvoltare mare, traducîndu-se toate cărțile serviciului divin în limba bulgărească, și nu ne e mirare a vedea pe însuși regele lor *Simeon cel mare* (874—927,) ocupîndu-se cu literatura, și traducînd el însuși din grecește scrierile alese ale lui Ión Gură de aur.

Înriurirea greacă asupra bisericeii Bulgarilor fu mare; o ceartă se iscă de aici, din care rezultă că Bulgarii își întemeiază o patriarhie la *Preslaw*, ce după circumstanțele politice se mută la *Sofiea, Moglena, Voden, Prespa* și în fine *Ohrida*, după anul 976, supt regele Samuel 17).

Supt patriarhia de la Ohrida găsim supusă ierarhicește și biserica romînă în primele timpuri ale ființării statului nostru, și numai supt Vasile Lupul se supun influenței patriarhului de Constantinopol 18).

Dar oare noi Romîni primit-am creștinismul de la

16). Philippide în „*Ιστορία της πάλαι Δακίας*“ I. 175. apud. Biserica ortodoxă. XI, 493.

17). A. D. Xenopol „*Teoria lui Roesler*“. pag. 82.

18). Letopisețele Moldovei de Gr. Ureche și Miron Costin.

Bulgari, sau îl aveam deja la creștinarea lor prin suta a IX-a? Iată ce voim să aflăm.

Creștinismul la Romîni

Mare parte din Coloniștii aduși de Traian în Dacia erau deja inițiați în secretele creștinismului, așa că creștinismul e tot atît de vechi la noi, cit sîntem și noi de bătrîni ca popor; probă la aceasta avem inscripțiunile.

Există o inscripțiune în limba greacă, cu cuvîntul grecesc *pește*, semn simbolic al creștinilor din perioada primară, când erau persecuțiunile. 19). Îar pe alta găsim cuvîntul *reposit* în care iar vedem spiritul creștin. 20).

Apoi mare parte din terminologia creștină e la tină 21), ca *creștin*, *Dumnezeu*, *biserica*, *cruce*, *altar*,

19). Akner und Müller „Inscripțiunile romane în Dacia. Nr. 699“ ἰχθύς - pește, a căruî esplicare în senz creștin era că fiecare literă din cuvînt e inițiala nnuî cuvînt întreg, așa că cetite la un loc toate dădeaū: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ = Iesus Christos fiul lui Dumnezeu, Salvator.

Fie-care creștin purta la gît un mic broș cu figura unuî pește și era de ajuns acest semn pentru a se cunoaște creștinuî ei în de ei.

20). Mommsen „Corpus inser Lat. III. 3257: „m(emoriae) Q(uintus) Maec(ilius) Donati (filius) *pausavit*. ann. XVI. Filio piensissimo fecit Arethusa mater“ - în amintirea lui Quint Meciliu fiul lui Donat, ce a murit în vîrstă de 16 ani, mama Arethusa a făcut fiuluî ei prea iubît“. Inscripțiunea pare a fi din suta a IV-a (Ar. Densușianu. Ist. Limbei și Lit. pag. 42. Nota).

21). G. Chițu. „Cuvintele ereștine în limba romînă“. (Col. Traian. 1882. 42—459. etc.); L. Șăineanu „Semasiologia limbei romine. pag. 25 seq.

lege, (religie, 22), *păgîn* 23), *păcat*, *drac*, *popă* 24), *pă-reasemi*, *sînt*, *mormînt*, *toacă*, *septămină*, *ajun*. *cră-ciun*, *sîmbătă*, *rusaliu*.

Cuvintele fiind latine urmează că și ideea creștină am primit-o supt mantaua latină, căci la o împrumutare de idei nouă cauți a primi și cuvîntul strein, lip-sindu-ți înainte și ideea și cuvîntul.

Îar cît despre propagatoriî creștinismului la Ro-mîni, tradițiunea creștină ne spune că *Apostolul An-dreîu* 25) a venit și prin *Scitica*, dar admițînd că co-loniștii în mare parte erau creștinî, e lesne putem gîci că n'a fost nevoie de propagatori la noi în Dacia 26).

22). „Lasă-ți *legea* creștinească și te dă în cea turcească. (Balada C. Brâncovanu.)

23). *paganus*—sătean;

24). *Papa Venter* (Persius sat, VI, 72)—pîntece de popă; *a dat pîlea popei*—popei ca servitor la vechîl templu i se cuve-nea pîlea victimei. etc.

25). Proloagele sfinților de Dosofteiu 1682, s. v.—; viețile sfinților luna Noembrie 30. Tradițiunea în popor e vie despre sf. Andreîu, pe care îl îmbrobode în fel de fel de închipiri fan-tastice.

26). Tertulian în „*adversus Judaeos*“ VII, zice: „s'aŭ supus a-cum credinței lui Crist, zeul cel adevărat, diferitele popoare ale Gotulilor, multe ținuturi ale Maurilor, toate hotarele Spaniolilor și ale Galilor și locurile Britanilor, cele nepătrunse de Romani și națiunea Sarmatilor și a Dacilor și a Germanilor.“

De cestiunea aceasta s'a scris în deajuns. Așa **Ghenadie Enaceanu** „Creștinismul în Dacia“; **Petrescu** „Mar-tirîi Crucei“; **N. Popea** „Vechea Mitropolie a Transilvaniei.“ Sibiu 1870; **I. Ardeleanu** „Istoria diecesei rom. gr. cat a Oradei-mari“ parte I, Gherla 1883. C. Erbiceanu „Mitropoliea Moldovei“. 1888; Melchisedec „Cronica Romanului“ vol. I, etc.

Îar scriitoriî romîni uniți duși de interese de sectă privesc cu totul alt-fel cestiunea trecutului bisericeî noastre, a dependenței bisericeî noastre de Ohrida și a sinodului din Florența (I. Arde-leanu.

Cine a propagat creștinismul supt forma slavă la Romîni?

Metodiū și Ciril ducînd creștinismul în Moravia, succesorii lor aū mers în Bulgaria, întărind acolo biserica creștină. Încetul cu încetul propaganda a mers spre nord. Noi Romîni cari trăiam la un loc cu Slavii am trebuit să primim propaganda slavă, de și ie-ram creștini încă din timpul colonizărei. Începusem a ne scobori la șes și lesne puteam primi înriurirea.

Cine însă a fost propagatorul creștinismului supt forma slavă la noi?

Îată ce ne spune o veche notiță: «*Besrad a predicat în Ungaria, Vysnog în Polonia, Nawrok în Rusia, Oslaw în Silezia și Moznopon în Romînia* 27) (în alpiibus Valachis).»

Moznopon dar a fost ucenicul lui Metodiū și Ciril care a venit și prin Dacia Traiană.

Timpul? prin secolul al IX-lea și al X-lea, cînd se inventase alfabetul cirilic, cum ne spune un vechi abecedariū din veacul al X-lea, și care acum se află la biblioteca din Paris. (*Abecenarium bulgaricum s. X*).

Dar vorbind de ucenici, să vedem cine aū fost Metodiū și Ciril?

Metodiū și Ciril 28).

Vieața acestor doi oameni mari e învălăită într'o mulțime de legende. Nu se știe pozitiv nici locul

27). B. P. Hăjdeū „Limba slavă la Romîni (Traianul 1869).

28). Adolphe d'Avril „în Saint Cyrille et Saint Methode“, Paris 1885 se ocupă pe larg cu vieața acestor 2 oameni, cum și cu limba și alfabetul Slav.

nașterei, nici timpul, cu atît mai puțin neamul, din cari se trăgeau. Se crede că *Tesalonicul* le-a fost leagănul și că părinții lor erau Macedoneni, iar nu Greci sau Bulgari.

Ciril, mai purtă numele de Constantin, și împreună cu fratele său căpătase o cultură serioasă în Constantinopol, ajungînd orientaliști celebri. Pe atunei era patriarh ilustrul *Fotius*. *Ciril*, ca mai erudit ajunsese profesor de filosofie, și primise însărcinarea de misionar la Cazarî 29). Îar în 863 Ratislavovici, regele Moraviei, roagă pe Mihail al III-lea, împăratul Bizantin, de a-i trimete profesori, cari să învețe pe poporul său în limba maternă. Ochiul împăratului se ațintește asupra celor doi frați, cari cunoșteau și limba slavă, de oare-ce în jurul *Tesalonicului* erau mulți Bulgari, și putuse a deprinde limba slavă chiar de acasă.

Ambii frați merg în Moravia, unde deschid școli, introduc în serviciul bisericesc limba slavonă, traduc *Evangheliile*, *Faptele Apostolilor*, *Epistolele apostolilor* și *Psaltirea* în limba slavă, și pun începuturile literaturii slave la Moravi. *Ciril* mai ales a lucrat mult, ducînd cu sine și noul alfabet, ce se crede a fi aflat cu mult mai înainte de dînsul.

Amîndoi frații stau în Moravia vre-o 3 ani (864—867). Se întîmplă că ei intră în sfadă cu popii catolici de la Salzburg; atunci papa Nicolae I îi chiamă la Roma. Ei se duc, și *Ciril* chiar moare la Roma în 14 Febr. 869, iar *Metodiū* primește de la papa *Hadrrianus al II-lea* privilegiul de a întrebuița limba

29). *Cazarî*, popor, ce împinși prin suta a VII-a de la Caucaz, vin și se așază în Crimeea, unde primesc Mohametanismul. Mai oî trec la Judaism.

slavă în biserică, numindu-l tot-o-dată Episcop al Moraviei și Panoniei.

Schimbările politice însă nu fură priinceoase propagandei lui Metodiu și Ciril, căci *Sviatopluc*, alungă pe discipulii lui Ciril, și știm că *Moznopon* vine cu propaganda prin țeri'e noastre (în alpiibus Valachicis).

Cum vedem Metodiu și Ciril n'au fost la Bulgari, iar în tendința lor de a întrebuința limba slavă au fost ajutați de papii din Roma, de și pe atunci era credința, că limbă sfinte nu sînt de cît *ebraica, greaca și latina* 30). Apoi ura cea mare între greci și latini, făcîndu-se unii pe alții eretici, a favorizat lățirea uzului limbei slave, luînd încetul cu încetul locul limbei ebraice.

Biserica supt forma slavă la Romîni

Știind că noi n'am primit creștinismul de la Bulgari, ci că s'a introdus în Dacia o-dată cu venirea coloniștilor, să ne explicăm acum, cum se face că pînă în suta a XVI-a și mai încoace găsim la noi limba slavă în Biserică. Introdusu-s'a ea prin vre-un decret domnesc? — Nu, ci în mod tacit, și pe ne-

30). Hilarius în Prolegomene zice: „Notandum est, quod in missiae officio, ubi Christi passio repraesentatur, tribus linguarum generibus utimur, scilicet, graeca, hebraea et latina, ad significandum, quod his tribus linguis scriptus est titulus crucis Christi (Ión 19), ad designandum quod omni linguâ, quae per hanc triplicem intellegitur, Deum laudare et confiteri debet, quia D. n. Iesus gloria et patris. Licet enim sint multa genera linguarum, istae tamen principales sunt: hebraea propter legem et quia est aliarum mater, graeca quia profer sapientiam, latina propter nobilitatem et dominium Romani imperii. (Sf. Augustin pr. 58). (A-pud „Amicul Familiei. X, 123. Nota).

simțite. Am putea da însă ca cauze istorice acestea : a) Ura Bulgarilor contra Grecilor, ce ajunsese a se amesteca în biserica Bulgărească ; asta a făcut ca prinzînd și Românul ură pe Grec să se întărească curențul bulgar ; b). Schizma între Biserica din răsărit și cea din apus în 1054, care iar a alipit biserica romînă mai mult cătră cea slavă ; c). Căderea Imperiului I Bulgaro-Romîn, care a sporit numărul emigranților călugări bulgari de-a stînga Dunărei 31). Pune pe lîngă acestea traiful îndelung al Romînilor cu Bulgarii de-a dreapta Dunărei, cum și de-a stînga Dunărei, unde ei își aveau întinsă dominațiunea lor 32), și lucrul devine lămurit.

Supt asemenea influenți nu e mirare, dacă slavona a stat la noi sute de ani nu numai în biserică, ci chiar și în cancelarie, și a trebuit multă luptă, și spiritul public schimbat pentru a se scoate definitiv (seculul al XVIII-lea).

Dar Romîni n'au suferit numai influența slavă în grafia limbei, ci luînd în vedere schimbările politice întîmplate de la colonizare, am putea zice că a fost un timp cînd scrierea latină a încetat la Romîni, și i-a luat locul cea grecească, mai ales dacă ne aducem amînte că Împăratul *Foca* în 602, dă edictul său prin care se scoate limba latină din cancelarie, înlocuindu-se cu cea greacă. Dar oare asemenea schimbări suferitu-le-au și Romîni de-a stînga Dunărei ? Nimic pozitiv nu ne îndreptățește a admite aceasta, mai ales că mai toată terminologia scrierei : *scris, script, scriptură, negreală (cerneală, sl.) pană, carte,*

31). Ar. Densușianu „Istoria L. și Lit. romîne“, p. 68. seq.

32). A. D. Xenopol „Teoria lui Roesler“ cap : „Biserica de rit slav“ incorect nume.

e latină, 33) alături cu grecește: *condeii*, *coală* și slavonul *cerneală*.

Prin vechile inscripțiuni dacice găsim vre-o 5 inscripțiuni grece 34); cum și o iscălitură a unui grec în latinește, însă scrisă cu litere grecești 35); dar o înriurire mai mare a limbei grece n'o vedem de cât la Macedonenii, cari pînă mai dăună-zi și-au scris limba cu caractere grece 36), ceea ce ei au început de mult, tocmai din suta a VIII, căci scriitorii vechi Macedo-romini întrebuițau limba greacă în operele lor. Așa e autorul vieței Sf. Dumitru (740—750), cari de și român 37); scrie în grecește.

La noi însă tradițiunea ne vorbește de arderea cărților latine nu grecești, cînd au venit a se introduce cele slavone (Dumitru Cantemir și Ignațiu de Luca).

33). Ar. Densușianu. op. c: pag. 76.

34). Akner und Müller „Inscripțiuni romane în Dacia“. No. 79, 92, 362, 608, 666, 699.

35). Mommsen: C. I. L. III, 959, din anul 160, 4 Oct.

36). Καστραβέτζου=castravete; ντρέγου=întreg; μπράτζε=în brațe. (B. P. Hăjdeu „Limba slavă la Romîni“ Traianul 1869).

37). Se cunoaște că e român după următorul citat: „Căpitanul Mavru știind bine și limba noastră și pe cea greacă, și pe slavă și pe cea bulgară,“ unde distinge mai toate limbele din peninsula Balcanică, iar *noastră* e macedo-romina.

Partea a II-a

Alfabetul cirilic ³⁸⁾.

Alfabetul cirilic, ast-fel cum l-au alcătuit discipulii lui Ciril, se compunea din următoarele 43 de litere:

1) А=а=1	azū	АЪѦ
2) Б=б=—	buchî	БОУКЪІ
3) В=в=2	vkdk	ВЪДЪК
4) Г=г=3	glagoli	ГЛАГОЛИ
5) Д=д=4	dobro	ДОБРО
6) Е=е=5	îesti	ІЕСТЬ
7) Ж=ж=—	jivkte	ЖИВЪКТЕ
8) З=з=6	dzklo	ЗЪКЛО
9) И=и=7	zemlia	ЗЕМЛІА
10) І=і=8	ije	ИЖЕ
11) Ї=ї=10	i	И, І (?)
12) К=к=20	caco	КОКО
13) Л=л=30	liudiie	ЛОУДИІЕ

38). Mulți nă primese acest nume de cirilic, ci-î zic *Clementin*; Noî Romîniî il cunoaștom cu numele de *scriere Moldovenească*, iar francezul Adolphe d'Avril îi dă numele de alfabetul *greco-slav* pentru că nu e de cit alf. grec îmbogățit cu cîte-va semne speciale pentru a reprezenta sunetele slave, și anume 24 litere grece, și 14 glagolitice.

14)	M=m=40	mîslite	МХІСМІТЕ
15)	N=n=50	nași	НАШЬ
16)	O=o=70	onü	ОНЬ
17)	P=p=80	pocoî	ПОКОЙ
18)	R=r=100	rișă	РЫЦИ
19)	S=s=200	slovo	СЛОВО
20)	T=t=300	tvrüdo	ТВРЪДО
21)	U=u=400	ucü	УКУК
22)	F=f=500	frütü	ФРЪТУ
23)	X=h=600	hkrü	ХЪРЪ
24)	G=o=800	otü	УТЪ
25)	Ș=șt—ști		—
26)	Ț=ț=900	ți	ЦИ
27)	Ç=c=90	crüvî	ЧРЪВЬ
28)	Ș=ș—șa		ША
29)	Ț=ü—ierü		ІЕРЪ
30)	Ț=ü—ierî		ІЕРЪІ
31)	Ț=î—ierî		ІЕРЪ
32)	Ț=ē(férmé și ea)—kti		КЪТЪ
33)	IO=iu—iu		ЮСЪ
34)	IA=ia—iaco		—
35)	IE=ie—ie		—
36)	IA=ien—ia *		—
37)	IA=ion—ius **		—
38)	IA=—ie		—
39)	IA=—io		—
40)	Ș=cs=60	csi	ЪИ
41)	Ψ=ps=700	psi	ΨИ
42)	Ϡ=9	Δita	ΔИТА
43)	Y	ijită	ΥΚΖ (?)

* cu valoarea de *in* nasal, ca în fr. *enfin*

** cu valoarea de *on* nasal francez

Romîniî însă primind alfabetul i-au adaus cîte-va semne nouë: **И**, **Л**, și au lepădat pe **ІА**, **ІѦ**, **ІѢ**, așa că alfabetul cirilic la Romîni se compunea din aceste slove, cu numele lor:

А (az), **Б** (buchî), **В** (vide), **Г** (glagole), **Д** (dobru), **Е** (iest), **Ж** (jivite), **С** (dzelo), **З** (zemle), **И** (iji), **І** (i), **К** (cacu), **Л** (liude), **М** (meslite), **Н** (nașu), **О** (on), **П** (pocoi), **Р** (riți), **С** (slovă), **Т** (tferdu), **У** (ucu), **Ф** (fert), **Х** (hîer), **Ц** (ot), **Ч** (ște), **Ш** (ți), **Щ** (cervu), **Ъ** (șă), **Ы** (ior), **Ю** (iu), **Я** (ia), **Ѧ** (ea), **Ѣ** (eacu), **Ѥ** (ir), **Ѧ** (iorî), **Ѩ** (ius), **Ѫ** (csi), **Ѭ** (psi), **Ѯ** (ftita), **Ѱ** (ijița), **Ѳ** (gîa), **Ѵ** (i).

Cum vedem numirile literilor sînt cuvinte întregi, ce au înțeles anumit: *dobru* = bun, *glagol* = cuvînt, *az* = eû, *mislete* = gîndiți-vă 39); iar nici de cum fonetice, cum e de ex. în alfabetul latin. De aci greutăți în cetirea cuvintelor, că trebuia *buchisată* fie-care slovă, cu numele ei întreg, apoi făcută silabizarea, și în fine cetirea cuvîntului întreg. Apoi multe slove reprezentă sunete duple, ca, *cs*, *ps*, *št*, (**Ѣ**, **Ѭ**, **Ѱ**); prin aceasta se putea reprezenta cât de fonetic sunetele limbei, dar îngreua mult cetirea, numărul slovelor fiind mare.

39). Scrierea la Slavî e foarte veche. Găsim la ei cuvintele *certa*, *rezka*, *meta*. *Certa* însamă *linie pe lemn*, *rezka* (rezati) a săpa (*rita* scandinav), *write* angleză, *meta* = notă. Și la Slavî ca și la Germanî, *fagul* era copacul sacru și se numea *buk*. Iar bețele de fag, ca și literile se numău *bukva*, ca la Germanî *buchstab*. Vechimea scrierei la Slavî o mă arată și înțelesul primelor 9 slove din alfabet, ce după *Clement Grubicicî* (In *originem Alphabeti glogolitici disquisitio*. Venetia 1766), ar fi avut acest înțeles: *Az Bog Vid glagolu: dobro jest zivieti zelem zemli* = Eû zeul vid

grăiesc: bine este a se hrăni din iearba pămîntului.

Adolphe d'Avril „Saint Cyrile“. Paris. 1885. pag. 144.

Apoi alfabetul cirilic, aplicat la limba Română, s'a mai îmbogățit cu câte-va semne nouă, din cauza unor sunete speciale limbei românești (ă, î, ge, ce).

Origina alfabetului Cirilic

Ciril, om de carte, și cu cultură întinsă primită în Constantinopol, cunoscătoriu al literaturii grecești, când a fost chemat în Moravia, *sau poate chiar mai înainte*, puindu-se pe tradus cărți în limba slavonă, a căutat a modifica *alfabetul grec uncial* (majuscul) intru atita ca să se potrivească limbelor slave. De aci și alfabetul, ce poartă numele lui, e o compilațiune din mai multe abeceuri, ce după origină par a fi acestea :

Α, Ι.....	Romane (latine)	unciale
Β, Γ, Δ, Ε, Φ, Χ, Ρ, Σ	grece	
ϸ, Ϩ, ϩ, Ϫ, ϫ	coptice 40).	
Μ, Π, Ϯ	etrusce 41).	
Б, В, Ж, Ш, Ч, Ю, Я, ...	glagolitice.	

40). *Qopt-Aegiptii* (Coptii), sînt singurii creștini din Egipt. Limba lor veche egipteană, e astăzi plină de multe arabisme, așa că cu greu să înțeleg cărțile lor vechi scrise în limba lor coptică. Pînă în secolul al XVII-lea limba coptică se păstra curată în Egiptul de sus, iar astăzi limba lor numără 2 dialecte: de sus și jos. Coptii, în vechime utilizaū scrierea demotică egipteană. Prin ajutorul limbei lor *François Champollion le jeun* a putut descifra vechile inscripțiuni egiptene și a se întemeia ast-fel *Egiptologia* de astăzi.

41). Nu doar că caracterele etrusce ar fi în totul deosebite de cele latine unciale și grece majuscule, căci se găsesc mari asemănări de caractere, luînd Etruscii alfabetul *eolo-doric*, adus prin coloniștii greci din Sicilia și Campania, și care în Italia s'a ramificat în alf. *etrusc* (ombric, osc, sabelic), și *latin*, ce avea la

Dacă la acestea mai adăugăm și cite-va urme de *caractere Armenești* am putea să ne dăm samă în totul de originile alfabetului cirilian 42).

Ce sînt caracterele *glagolitice*? 43). Nimic alta de

început 21 litere, mergînd pînă la X, *ultima nostrorum*, cum o numește Quintilian (Inst. orat. I, 4. 9), mai apoi adăugîndu-se *y* și *z*, completînd ast-fel alfabetul întrebuintat astăzi de toate popoarele latine, germane și slave; dar s'a aflat la Pompeia o inscripțiune cu numele propriu *Pompeiu*, scris de la dreapta la stînga **Ἰ Ἐ Π Λ Β Ἰ Η**. Popoarele orientale obișnuiau a scrie de la dreapta la stînga, cum și astăzi încă scriu Ebreii și Turcii, iar mai apoi scrisoarea începută rîndul întăiu de la dreapta, mergea în al doilea de la stînga, formînd un lanț continuu sau ca brazdele unui plug, de aci numele de *bustrofedon* βουστροφεδών la asemenea scriere. Iar pe monumente scrisoarea era în jurul figurilor de pe monument, de aceea unele litere veneau resturnate. Apoi a venit rîndul scris drept în loc de curb; în aceasta stă chiar schimbarea caracterelor grece vechi față cu cele ebraice: *s* de la Ebrei devine σ (sigma) la Greci, iar *bet* devine *beta* (vita), și mai toate literite, cum le găsim în inscripțiunea de la Thera.

42). D-l D-r M. Gaster în broșura „*Origina alfabetului*“ Buc. 1885. pag. 30—33, caută a explica prezența elementelor coptice ca **ϰ**, **ϣ**, **Ϡ** în alf. cirilic prin Armeni.

În suta a V-a, după Crist, trăia la Armeni episcopul *Mesrup*, care voind a face biserica armenească liberă de cea grecească a alungat cărțile grecești din biserică și a trimis ucenicii de ai săi, ca pe *Ioane Eccelenis* în Alexandria să învețe. De acolo s'a adus urme de caractere coptice, care amestecîndu-se apoi cu cele persane vechi, au format alfabetul armenesc. Ciril a fost la Cazari, popor puternic în suta a IX-a la sudul Rusiei, și în misiunea sa de a-i întorche la creștinism, a putut intra în relațiuni cu Armeni și a le cunoaște alfabetul. De aci prezența elementelor coptice în alf. cirilic, cum și cite-va numiri a slovelor, ce samănă cu cele armenești, cit și mai ales în priviuța șirului slovelor **c**, **ϣ**, **ϣ**, **Ϡ**, **Ϡ**, iar forma slovelor, samănă cu cele armenești din suta a VII—IX-a.

43). Acest nume de *glago'ica*, *glagolska slova*, *glagoljita* obvine pentru prima oară în edițiunile protestante din suta a XVI-a de

cît alfabetul aplicat la vechea limbă slavonă (bulgărească sau panono-slovenă). Croații și astăzi în parte întrebunțază alfabetul glagolitic sau Dalmațian, și protestanții multe cărți religioase au trebuit să le scrie cu glagolitice, pentru a putea respîndi luteranismul printre Croați.

Se deosebesc două ramificațiuni în glagolitică: bulgărească, sau *rondă* și croată sau *colțuroasă*; și de notat e că la Croați alfabetul glagolitic s'a introdus de discipulii lui Ciril, și că aplicat mai întău în scrierile religioase, s'a primit în urmă și de civili, și mai apoi Papa a încuviințat bisericeii Croate atit limba slavă cît și scrierea cu glagolitice.

Și astăzi există o carte veche slavonă, scrisă de un Moldovan pe la 1180, transcrisă în Muntenia pe la 1300, dusă apoi în Dalmația, pe la 1390, legată la un loc cu un *Evangeliar scris cu glagolitice*, dus în Praga la regele Carol al IV-lea, și de acolo nu știm cum dus la *Reims* în Franța, unde regii Franciei jurau pe el la ungerea lor; din această cauză el a și luat numele de *textul sacrului de la Reims* 44).

la Tübingen; și înțelesul cuvintului e *scriere fonetică, scriere vorbită* (glagol), în opozițiune cu scrierile ideografice și simbolice. În vechime alfabetul *glagolic* avea diferite numiri: *abecenarium bulgaricum* sec. X, *alphabetum Slavorum* 1360, *pisani Slovenskim jazykom* 1395, *alphabetum secundum Slavonicum* 1434; *litterae croaticae* sec. XIV-a, *alphabetum Illyricum* sec. XVI, *Character Hieronymianus* 1648, *asbuqvidarium* 1690. Apud. Ad. d'Avril, o. cit. p. 146.

44). B. P. Hajdeu „Limba slavă la Romîni.“ Traianul 1869, 1870.

Ad. d'Avril. O. c. pag. 159 dă lista completă a manuscrisurilor scrise cu *glagolica*. Sînt 11 de toate și textul sacrului de la Reims e al 11-lea, cel mai vechiu fiind din suta a IX, aflat în Praga de D-r Hoefler.

Prezența a două abeceuri în această carte veche ne arată că prin secolul al XI-lea erau în uz alfabetele *glagolitic* și *cirilic*, ca ceva distincte unele de altele, de și amîndouă întrebuițate de Slavî în scrierea limbii lor.

Care acum e mai vechi ? și ce alfabet a inventat Ciril ?

Observîndu-se caracterele literelor se constată că cele glagolitice sînt mai primitive, mai colțuroase, compuse din linii drepte ca III, W, ceea ce arată o vechime mai mare; apoi se găsesc urme de scriere de la dreapta la stînga, și numerarea se face de-a dreptul, iar nu ca în cel cirilic, unde K (buch) n'are valoare numerică, luîndu-se după Greci.

Glagoliticile aû servit de model alfabetului cirilian, care a împrumutat mai multe semne.

Acum nici *Glagoliticile* nu sînt fără legătură cu alte abeceuri mai vechi. Se crede a fi un amestec de caractere orientale cu *runele slave*, mai ales de prin Panonia, în orî-ce caz însă este o înrudire între alf. glagolitic și alfabetul majuscul grec și latin. Tot așa știm că a făcut și Ulfilas, 45) cînd a tradus «Biblia»

De originile alfabetului *slav*, grec și *fenician* se poate găsi ceva în *I. Eliade Rădulescu* „Isahar.” 314; *G. Maspero* „Histoire ancienne des peuples de l'Orient.” pag. 599—608, unde dă și modele de litere vechi; și *F. Lenormant* în articol „sur l'Alphabet” în „*Le dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines* de M. M. Daremberg et Saglio. (I, 188—218).

45. Vulfila (Oύλφίλα) s'a născut pe la 311 în țara Goților la nordul Dunărei. În 341 îl găsim ca episcop al Goților Arieni; în 348 trece în Moesia cu Goții de resărit; la 360 ȳea parte la sinodul Constant, și moare în 381 în Constantinople, unde fusese chemat de Teodosiû, și în mare cinste la împăratul. Elevul lui *Aucsențiu de Dorostor* și *Filostorgius* ne spun că a scris în limbele

în limba gotică, : a compilat un alfabet din caracterele latine și *runele* gotice 46).

Tradițiunea despre Ciril spune că «el a inventat litere nouă», «a inventat litere slovace», și încă prin «inpirațiunea divină». 47) Dar adevărul istoric este că alfabetele glagolitic și cirilic stau în rudire cu alfabetul grec, deci sint compilațiuni.

Slavistul Jirecek a probat că Episcopul de Velița *Clement* discipulul lui *Metodiū* († 916) a inventat și

greacă, latină și gotică. Din Bibliea lui tradusă în limba gotă s'a păstrat părți atât din vechiul cît și noul testament. Traducerea e conștiințoasă, căci s'a avut în vedere septuaginta și texte vechi Grecești pierdute astăzi. Scrisoarea e cea *runică* germană cu adausuri din alfabetul grec și latin majuscul. Cele mai vechi copii ale Bibliei lui se află la *Milan* și *Upsala*, unde e și *Codex argenteus*, din suta a V-a scris cu slove argintii pe pergament purpuriu.

46). *Runele* sunt semnele vechi ale Germanilor, și cari par a avea înrudire cu majusculele latine de supt Împărați. Sint 2 feluri de *rune*: *lungărele* și *scurte* și literele aveaū nume deosebit ca în cel slavon; Așa *f* (feoh = vită, bogăție), *o* (ós = zeu), *t* (thir = marte), și primea numele de *Futarik* după primele slove, cari erau: *f, u, th, a, r, k*; *g, w, h, n, i, j, en, p, z, s, t, be, m, l, ng, o, d*, în număr de 24; aceasta în *runele* vechi; al doilea alfabet runic consta din 16 slove, suite la 27 în Evul-mediū, și se întrebuintă mai ales în Scandinavia, înainte de introducerea Creștinismului (secol. al IX-lea). *Runele* mai erau și niște semne simbolice, înrebuintate de Druizi și vracii lor, și ghiceaū viitorul cu ele, cum ne spune Tacit de *notae impressae* = rane = semne secrete = Geheinzichen. *Edda* ne spune că zeul *Odhin* a învățat cel întâi pe oameni aceste semne, și nu se știe eum erau semnele primitive, cari se scrieaū pe bețe de fag, de unde și *literă* la Germani se cheamă *Buchstabe*. Se găsesc inscripțiuni runice tocmă din suta a III-a, iar în Schleswig s'a găsit la 1734 un corn de aur scris cu *rune*.

47). Ioan al lui Sbiera „Codicele Voronețian“ ad finem.

el un alfabet mai superior de cît cel al lui Ciril, 48) și că acel alfabet nu poate fi altul de cît tocmai acela ce poartă astăzi numele de cirilic.

La aceasta coraborează și următorul fapt: Un copist din 1047 49) zice că textul manuscriptului său e «copiat după *Kurilița*», de și manuscriptul său e scris cu cirilicele de astăzi. Urmează de aici că în mintea copistului din 1047 *Kurilița* nu erau cirilicele de astăzi, ci alte caractere deosebite, de sigur glagoliticile.

De pe cînd însă poate fi alfabetul glagolitic? Un călugăr din suta a X-a, *Hrabru*, spune că Bulgarii la creștinarea lor nu folosiau nici un abeceu. 50). Dacă ne-am lua după aceasta atunci glagoliticile ar fi din suta a IX, și anume din jumătatea ultimă (845—865), iar abeceul clementian (sau cel cirilic) din suta a X-a la început, Clement murind în 916.

Cum se face că în scurt timp (vre-o 50 de ani) să se schimbe la Bulgari două abeceuri? Ce motive pu-

48). Ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτήρας ἐτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξῆδρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος — a inventat alt-fel de litere mai lesniceoase de cît cele aflate de Ciril. Schaffarik. památky, hlaholskeho, pisemnictvi, L. IX, 14, apud. d'Avril op. cit. 179).

49). *Popi Upir Lichy* (az pop Upir Lichy), a copieat cartea profetilor în caractere greco-slave, sau cum le zicem astăzi cirilice (clementine). El a trăit pe timpul lui Vladimir, prințul marelui Novgorod.

50). El vorbind de alfabetul glagolic zice: „trebuie să zic acestor proști că D-zeu n'a creat nici ebraica, nici latina, ci *Siriaca*, pe care o vorbea Adam în rați — și așa mulți greci au lucrat a vă da vouă Grecilor scrierea voastră, pe cînd a noastră a făcut-o unul singur, Sîntul Constantin, numit Ciril și în câți-va ani numai. Aceste litere sînt sînte (ἱεροὶς χαρακτῆρσι) și pure: căci un sînt le-a născocit, iar a voastre au fost aflate prin Eleni, niște păgîni.

ternice au fost atunci pentru a se face asemenea schimbări, când noi știm că din toate cele scrisoarea e aceea, care se schimbă mai cu greu 51). Istoria nu ne spune nimic, de aceea lăsăm și noi la o parte părerea acelora, cari zic că alfabetul cirilic a fost inventat de un Român, și că apoi Romîni l-au împrumutat Bulgarilor, luîndu-le în schimb limba, ce au folosit-o în stat și biserică vre-o 500 de ani 52).

Cînd s'a aplicat alfabetul cirilic la scrierea
limbei romîne?

Prințul D. Cantemir în cartea sa «Descrierea Moldovei» zice: «Mai înainte de Soborul de la Florența aveau Moldovenii litere latinești, după pilda tuturor celorlalte popoare, a căror limbă e alcătuită din cea romană; iar după aceea unindu-se la acest sobor Mitropolitul Moldovei cu latini, și *diadohul* său Teoctist Bulgarul, diaconul lui Marco Efesanul, ca să fe-rească pe Moldoveni de aluatul latin..... au îndemnat pe Domnul Alexandru cel Bun ca..... *literile latine să le lipsiască din țara sa și să primească în loc pe*

și mai departe zice: „Grecii au imitat pe Iudei (Fenicien), cari zic *Alef*, iar ei *Alfa*. Iar la cele 24 de litere, după același exemplu (obraz) Sîntul Ciril a creat 38 de caractere, adăugînd 3 litere și 11 diftonguri; și așa a creat 38 de litere după modelul (po cinu) grec. În adevăr unde Grecii au *Alfa* Slavii au *Az* și ast-fel prin *A* încep amîndoi.... Iată de ce *Az* e litera principală. Ea a fost dată națiunei slave de la D-zeu ea să deschidă gura.
Avril. op. cit. pag. 156.

51). I. Bogdan „Recensiunea asupra codicelui Voronețian“. Co. v. Lit. 1886. Nr. 1. pag. 83—87.

52). I. Sbiera. „Codicele Voronețian“. Cernăuți 1885. pag. 194.

cele slavone, și cu rîvna aceasta..... s'a făcut el urșitorul cel dintău al barbariei, întru care se află acum Moldova» 53).

Dar cele ce spune Cantemir sînt greșeli istorice, datorite lipsei de izvoare pentru ilustrul istoric din suta a XIII-a.

Sinodul de la Florența nu se ținu pe cînd trăia Alexandru cel Bun, mort în 1433 Mart, ci în 1438, pe vremea lui Iliș și Stefan; apoi noi avem documente slavone cu mult mai vechi, ca *ispisocul* din 1392 Mart 30 de la Roman Vodă, 54) ceea ce arată că limba slavonă era în uz la Romîni înainte de sinodul de la Florența 55).

Ast-fel fiind cazul, trebuie să ne suim mai sus, că de se scriea cu litere latine pînă la 1438 sigur că se păstra vre-o urmă, vre-un document, dacă nu manuscript, dar așa n'avem nimic, și noi știm din Istorie că Ionițiu spune că el nu înțelegea scrisorile cu litere latine, trimese de papă în 1204.

Apoi de se scriea cu litere latine pînă la 1438, Macedo-Romîni ar fi păstrat și ei urme de scrierea latină, pe cînd noi știm că pînă mai dăună-zî și-au scris limba cu caractere Grece.

D. Cantemir înregistrează aci o veche tradițiune de arderea cărților, căreia îi pune o dată greșită. A-

53). D. Cantemir „Descrierea Moldovei“ pag. 312.

54). Arh. Ist. I, 1, 18; Melchisedec „Cr. Hușilor, app. combate pe D. Cantemir. Cavalerul C. Stamati în „Muza romîneasă“ I, 45 crede că sinodul de la Florența a fost la 1425. „Teoctist Mitr. Bulgarilor schizmatic după consiliul de la Florența în an. 1425“.

55). Scriitorii uniți ca I. Ardeleanu în „Istoria dieceșei Orașului mari“ p. I, alt-fel privesc Sinodul de la Florența, de cît scriitorii noștri, ca C. Erbiceanu, Melchisedec, etc.

vem mai multe exemple de asemenea fapte de intoleranță, ce o sectă religioasă sevrîșia asupra unei alte secte. Grecii au ars cărți de-a Bulgarilor, Bulgarii de-a Romînilor, Turcii de a Grecilor, Catolicii de ale Ortodoxilor, Papii cărțile de știință; dar, dacă asemenea fapte cu puțință de a fi, s'au întîmplat și la Romîni față cu cele latinești n'avem o probă directă.

Ce e dreptul într'o veche cronică bulgărească găsim amintit ceva asemenea: «S'a însemnat în niște cărți vechi, scrise de mină, că după repozarea patriarhului bulgar Sf. Ioan, carele a ridicat pe Asan la împărăție, a chemat Asan de la Ahrida pe Sf. părinte Teofilact și l-a pus patriarh în *Trinov*, iar Teofilact a luminat și curățit toată biserica de eresurile, de cari multe se aflau atunci în ea. *După aceea a invitat pe Asan de a trecut în Vlahiea să o cucerească și să o curețe de eresul roman, care atunci domnea în Vlahiea. Și așa Asan s'a dus și a supus amîndouă Vlahiile supt stăpînirea sa, și a silit pe Vlahi, cari pînă atunci ceteau în limba latină, să lese mărturisirea romană, și să nu cetească în limba latină, ci în cea bulgară și a poruncit ca să se taie limba celui ce va ceti în limba latină. Și așa de atunci Vlahi au început a ceti bulgărește*» 56).

Același lucru ca și la D. Cantemir; aceeași tradițiune, numai data diferă; una la 1438 (sec. al XV-lea), alta în suta a XII-a (Asan 1186—1197). Fond real însă trebuie să fie, căci zvonul tradițional e înregistrat de doi oameni deosebiți, ce nu-și știu unul de altul nimica.

56). Știrea e luată din o carte bulgărească „*Тарстоеника*“ (viețile Țarilor), tipărită la Buda în 1848 (Uricariul III, 187).

Față cu acestea părerile unor scriitori, ca Filippide, cari zic că noi n'am scris de fel cu litere latine, sînt greșite din cap pînă'n picioare. 57).

Adevărul dar pentru noi e acesta: scrierea cirilică s'a introdus la noi în cursul a două secole (X-lea și XIIIlea), timpul de completă înriurire slavonă. Cînd Romîniî cătră finea seculului al XIII, întemeiază state, scrierea cirilică era introdusă, probă cele mai vechi acte, ce posedem, scrise în limba slavă, și cu slove cirilice.

Slovele noue născocite de Romîniî

Alfabetul slavon, de și bogat în litere, nu putea să reprezinte exact toate sunetele limbei romînești. Noi avem în limbă sunete speciale romînești, pentru cari trebuiaū semne nouă. și după cum *Ciril* sau *Ufla*, cînd aū căutat a aplica alfabetul majuscul grec la limbele slavă și gotă, aū fost siliți a întrebuița și runele slave și gote, pentru a reprezenta exact sune-

57. Philippidi în „Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας“ crede de neadevăruri că Romîniî ar fi întrebuițat literile latinești din vechime. Poate că un domn rătăcind (Lațeu Vodă) să le fi întrebuițat, apoi călugării latini, ce erau mulți pe aci, să fi scornit vorba. *Dar cel ce judecă vede că e o nerozie.* Romîniî din Ardeal, Gîrula și Banat nu numai legea cea veche, dar și literile *ilirice* întrebuițau, pe atunci cînd călugării latini zic că scrieau cu litere latine (1370). Dacă Romîniî din apus și nord aū scris cu slove ilirice, cu greu puteau să nu serie cei independenți.

Literele cirilice s'aū introdus de Metodii și Ciril la bisericile de pe malul Dunărei, la cari a predicat (?) și Evangeliul la popoarele slave în jumătatea ultimă a sec. al IX-lea, cînd Bulgariî primese creștinismul, cu cari împreună și Romîniî — căci mulți din ei erau supuși lor — aū primit creștinismul (?) — Apud Biserica ortodoxă. an XI. 1887. pag. 507.

tele proprii acestor două limbi, așa și cărturarii noștri bătrâni au căutat a inventa semne nouă, sau a schimba valoarea unor semne, dându-le valori fonice convenționale.

Pentru unele sunete erau semne multe; așa o și w; n, i; apoi diftongi o mulțime ѱ, Ѡ, ѡ, Ѣ, ѣ, ce se întrebuințau fără nici o normă.

Alte semne cu valoarea fonică anumită în alfabetul slav, și-au schimbat valoarea treptat cu dezvoltarea limbei române; așa stă cazul cu ж (ius), care în slăvonă avea valoarea lui *ou* nasal, iar în românește a ajuns a reprezenta pe *i*.

Alătura cu acest semn Romîniî au născocit și pe ꙗ (58), reprezentînd pe *i* inițial, dar regularitatea în scris n'a putut să fie, mai ales la *diccîi* de prin cancelarii, scriindu-se *i* cu mai multe semne ѱ, Ѡ, ѡ, ꙗ, ж, ꙗ.

Un nou semn născocit de Romîni e ѱ=g (e, i), care după proveniență stă în strînsă legătură cu ѱ și ѱ (59).

Mult timp Romîniî n'au avut pe ѱ, și în lipsă de semn reprezentaî sunetul acesta prin semne similare г și ж. Așa găsim prin vechile documente scris: жсржа, аргини, аргъини, și numai în a 2-a jumătate a secolului al X-lea apare ѱ (60).

58). Ca coincidență de formă, fără nici o filiațiune putem spune că în vechiul Alfabet falisc din Italia găsim acest semn ꙗ cu valoare de *f*.

Daremborg et Saglio. Dict. d. ant. Grec et Rom. s. voc. „Alphabetum“.

59). Alex. Lambrior înclina a crede că e din ѱ, iar d. Stefan Neagoie crede a fi din ѱ cu mutarea codiței la mijloc. (Gramatică. 1887, 208).

60). Lambrior credea că un Coresi ar fi născocitorul acestui semn ѱ, de oare-ce s'ar fi aflînd pentru prima oară într'un docu-

Apoi limba română avînd două nuanțe de *z*, foarte sensibile la auz în graiul moldovenesc, au căutat cărturarii noștri a reprezenta amîndouă nuanțele și au luat pe *cifra* $z=6$ din alf. slavon și i-au dat valoare de *z* dur, ca un *dz*, așa *z* a căpătat și valoare fonică pe lîngă cea numerică.

Dacă la acestea mai adăugăm și alte schimbări de valori fonice, ce au primit unele litere ca $x=ă$ (ū în slavonă), $k=ü$, $ä$ (ī scurt în sl.), $kī=(kī)$ i (*ii* germ., sau *u* francez în v. slavona 61), vom ști pe deplin că Romîniî au făcut schimbări mari în alf. slavon aplicat la limba română, schimbări, cari din ce în ce s'au înmulțit și mărit, pînă cînd simplificîndu-se în de-a-juns și amestecîndu-se cu litere latine, s'a putut lesne înlocui în 1860.

Valoarea fonică a slovelor din vechiul abeceū

Abeceul cirilic se alcătuia din 43 de slove. Nu însă toate reprezentaū sunete organice în limba română. Cînd Romîniî au împrumutat alf. slav, se găsiău la unele sunete cîte două trei semne, ceea ce încurca scrisul, făcînd să se întrebuinteze fără normă un semn pentru altul. Și apoi limba română prin suta a X-a

ment din 1536 scris de Coresi. (Cuv. d. batr. I, 239), dar documentele aflate mai în urmă arată că e încă din suta a XV-s.

Așa avem într'un act din 1445 scris ЖАМЗРЗ (Hăjdeū. Ist. critică 256, nota.), iar în alt document din 1453 găsim pentru prima dată Ж, ЖАМЗРЗ (Hăjdeū, „Cuvente den bătruni“ II) iar d-l Hăjdeū îl crede a fi de pe la 1400, dacă nu și mai vechiū. (V. A. Ureche „Ist. lit. romîne“. pag. 41—46).

61). Mai mult înclinînd la *i*.

avea unele sunete nedezvoltate, ca *i* 62) cum e azi cu *î* înainte de *o*: *îom*, *îou*.

Nu la toate însă ne interesează pe noi a le ști valoarea fonică; din ele unele au avut valoare constantă: *α, β, γ, δ, ε, ζ, κ, λ, μ, ν, ρ, σ, φ, ψ, ω, χ, η*, găsindu-le lesne echivalența în alf. latin, altora li s'au schimbat valoarea fonică, *ξ, τ, υ (xi), ρ, ζ*, între cari am putea pune și pe greceștele *ξ, ψ*, 63) *α, γ*, ce se pronunțău, ca *cs, ps, ft* 64), și *i* sau *u*.

Pe noi ne interesează numai aceste slove: *ε, ζ; η, ι; ο, ω; ς, ογ; ξ, τ, ρ* și diftonjii *τθ, α, ια, ιο*, cum și *χ* și *ψ*, decî de ele ne vom și ocupa mai în special.

S, 3.

Limba romînă posedă astăzi două nuanțe de *s*, un *s* dur și unul moale, cari după proveniență par a fi unul originar (*s* moale) și altul derivat (*s* dur). Față

62). D-l T. Maiorescu în „Critice“ 174 nu admite pentru *i* semn deosebit, zicînd că e „o nuanță de umbrire a lui *ă*“, și aceasta o zice combătînd pe Ar. Pumnul, ce punea pentru *κ* semn deosebit, pe *i*. Ce putea fi acum în suta a X-a *i* ?

63). Într'un vechi codice „Codicele Voronețian“ nici nu se află *ψ*, ce e scris desfăcut *πσ* = *ps*; vezi:

Codicele Voronețian cu un vocabulariū și studiū asupra lui de Ioan al lui *Sbiera*. Cernăuți. 1885.

Codicele Voronețian, studiū de *Gr. Crețu*. Buc. 1886.

Codicele Voronețian, critică de *I. Bogdan* „Conv. Lit. XX, 77.

Din ce veac să fie *manuscripț*ul de la Voronet, de *I. Nădejde* în Contemporanul II, 299, 392.

Manuscripțul de la Voronet, de *Ioan Bumbac*, în *Aurora Romînă*. Cernăuți. An. I, Nr. 16.

64). *ς* grecesc a devenit *ft* mai aspru și s'a diferențiat, dovadă din Θεόδωρος la noi s'a făcut *Teodor* și *Feodor*, iar Αθανάσιος se zice Aftănasie, pe lîngă simplu *Tănasă*.

cu această deosebire în sunet a lui *z*, alfabetul slav nu dădea semne deosebite, căci iera numai un semn *z* (zemli), și a trebuit să se întrebuițeze o altă slovă, ce avea numai valoare numerică, *z*, pentru reprezentarea lui *z* dur derivat 65). Aceasta s'a petrecut prin suta a XVI-a, și mai ales în Moldova, unde toate tipăriturile îl arată într'o întrebuițare generală, 66) căci mai ales în graiul Moldovenesc apare pronunțat de tot sunetul dur al lui *z*, față cu graiul Muntenesc unde *z* e mai moale, mai suptire, mai pe vârful limbii. În graiul Moldovenesc natura sonoră și dură a lui *z* a făcut de a întunecat sunetul clar a lui *i* și *e* ce-i urmă, așa că se grăiește: *zici, zău, zăci, zi*, pe cînd în graiul muntenesc aceste sunete s'a păstrat tot clare, alătura cu natura suptire a lui *z*: *zice, zeu, Dumnezeu, zece zi*.

În limba literară se primește forma cu vocalele *e* și *i* clare după *z*, deci mai aproape de gr. muntenesc. Această deosebire în pronunța lui *z* la Moldoveni, și Munteni ne explică pentru ce numai în tipăriturile din Moldova găsim întrebuițat pe *z*=*dz*, pe cînd în cele din Muntenia și Ardeal nu; ei nu-l aveau în limbă.

Astăzi Academia dă regule de a scrie pe *z* cu *z*, *q* și *s* între două vocale. Ex: *samă, zori, zacuscă; dice, vești; poesie, musică*, întrebuițînd 3 semne pentru a reprezenta valoarea unui singur sunet analog,

65). Cipariu în Gramatica sa (pag. 159) crede că *z* e pentru sunetul *z* originar (moale), iar *z* pentru *z* derivat (dur, *dz*); tot așa crede și V. A. Ureche în „Ist. Lit. Romine“ dacă nu cumva va fi o greșală de tipar punînd pe *z* pentru *z* (?). (pag 43).

66). Vezi mai ales tipăriturile lui Varlaam și Dosoftei.

numai pentru a se avea în vedere derivarea. Pe lângă acesata *s* mai capătă valoare de *z* în cuvinte ca *sglobiū*, *isbindă*, etc. unde se aude un *z* moale, nici în r'un caz *s*.

Nicăirea în scrierile vechi, nu vom găsi dată lui *c* (slovă) valoarea de *z*, nici aparte, nici în grupuri consonantice de aceea întrebunțarea lui *s* ca *z*, *e un franțuzism și latinism strein limbei noastre*, ce nu se bazează pe tradițiunea literară de la noi 67).

Cuvinte: АСМНЕЗЕС, ЗИСѢ, ШИЗЖНДѢ; ЗЕС, АСМНЕЗЕС, РѢЖТОРИЛОР; АСМНЕЗѢС, АЗЖНДѢ, ЗЫДИРЪ, ЗИДИТС; ЗИС, ЗИСѢ, ЗХСѢ, ВЗЖНДѢ; ШЪПТЕЗЖИ, ПЗЖИТИ, ФЛЖМЖНЗЖИ, ЖЖСРЖ; ЖЖШЪ, ЖЖЛЕЛЕ. АСМНЕСЪОУ, СИЛЕ, ЗЖЧЕ, АЗЖСЛЬ, ЗЖС, ЗЖСА, ЛИМПЕСЪИИ, ВЗЖНДЪ, АДЕВЕРЛЕЗ, ПРАЗНИКЪ, КЖС; etc.

И. І.

Graiul romînesc e prea îmbielșugat de *i*, vocală moale și de natură mai mult guturală. Mai ales graiul Moldovenesc escelează în aceasta, căci pe toți *e* finali i-a prefăcut în *i*: parti, șărpi, păreti, etc.

Avem astăzi două nuanțe de *i*: *î*, *î* (lung și scurt; Ex: *vin, frige, cărămidă; caî, boî, oi*. *Î* formează 12 diftonguri cu vocala de dinainte sau din urmă (diftonguri proprii și neproprii). Ex: *ai, ei, îi, oi, ui, ai, iî, iū; ia, ie, io, iu*, 68). Actualminte în limbă se dezvoltă

67). Admițându-se în limba literară pentru *z* numai o simplă valoare, aceea moale (muntenească), cu vocalele clare după el, nu vedem rațiunea de a mai întrebunța pe *ç*, cu atât mai puțin pe *s* ca *z*; ortograafia fonetică-literară admite numai un semn pentru *z*; *zece, zice, zeu, muzică, vezi, izbindă*. etc.

68). Ed. Gruber „Stil și Gîndire“ Iași. 1888. anexa V, pag. 149—176.

încă un *î* înainte de *e*, mai mult ca sunet organic, datorit naturii fiziologice a lui *e*: *iel, iea, ieste, ieram, ieaî, iea-o*, etc., sunet care a început a fi întrebuințat și în limba literară de unii, mai ales scriitorii moldoveni, de și nu are o întrebuințare generală la toți romîni (69).

Fonetica romîna ne dă legea: *i* final se păstrează lung, cînd e precedat de un grup consonantic, în care una e liquidă și alta o dentală sau guturală, *cr, fl, tr*: *socri, cuscri, albaștri, afli, umfli*. În alte condițiuni *i* final se înmoaie, și în graiul dispăre chiar după sunetele *ț, z, ș*: *crez, toț, Eș*, cum și găsim scrise în cărțile vechi, unde fonetismul predomină: *Ѣш, тоц, їераши, кресъ*, etc.

Ce reprezentaу acum *и* și *ї*? *И* reprezenta pe *î* (scurt) și se punea la începutul cuvintelor înainte de consoană: *инимъ*; la mijlocul cuvintelor între 2 consoane: *четъцилѣ, тримете*; și la finea cuvintelor: *фѣци, пѣтин* (adj.), *пѣтин* (verb), *мироси*. Mai apoi și *и* a început să reprezinte pe *i* (lung), luîndu-se după grecește, unde *η* (ita) era *i* (lung; *Ex*: *ѣиндѣ* 70).

Ї se întrebuința la cuvintele streine 71), unde era

69). Muntenii în graiul lor păstrează încă la începutul cuvintelor forma plină a lui *e* clar: *el, exam*; pe cînd în graiul moldovenesc, mai înaintat supt raportul fenomenelor fonetice, pretutindenea *e* inițial e pronunțat ca *ie*.

70). În slavonă, *ї* suna foneticeste ca *и* și se scriea cînd mai era precedat de un *i*, *Ex*: *прїимѣте*.

În glagolitică era între *ї* și *к*, o altă literă pentru *i*, ce seamănă cu un *л* cu sunetul nostru slab gutural din *vie, vin* pronunțat moldovenește: *ѣин, ѣие*. Leskien în „Handbuch der Alt bulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache Weimar. 1871, pag. 3, îl reprezintă prin *ѣ* înaintea lui *e, i v*.

71). Traducătorii cărților noastre bisericeste erau foarte mult

i (iota) grecesc ἱστορία, φιλοσοφία, (ἱστορία, φιλοσοφία), și mai ales înaintea unei vocale, ca la cuvintele terminate în *iă*, *ia*, *ie*, articulat *iea*: авѣцѣ, фечорѣа, скрѣа, рхснѣа etc.

Cuvinte: шерби, пасери, пасеры, серафѣиѣи; мишеѣи, сеци, асемзрареци, стринце, спзхснѣ, лмслцит, ши, ин, вени; вблчнндсле, тримисе, лзк'лси, тиннѣрелслъ; чине, вѣе, вкѣи, четиндъ, нимене; хиреш, лмпзрхцѣа, фирлскз, винисъ, взи, пѣлрде, мсери, воцттри цзрѣи, сзминцѣи; Ѡафл, Ѡаков, ѣци, аци, etc.

O, Ѡ.

Aceste 2 slove sînt luate din grecește, cãci și Grecii aveau doue feluri de o, o și w (ὀμιχρον, ὀμέγα) — ὀνδρρπωε, φῶε, ὀλιγος. etc.

Vocala *o* a suferit mari schimbãri în limba romînã. Pe alocurea s'a prefãcut în *u*: *pot-putem, dorm-durmim*; în alte cuvinte, unde în silaba urmãtoare era *ã* sau *e* s'a distongat în *oa* 72): *toartã, coadã, toatã, toate, moarte*, etc; în alte cuvinte *o* final s'a prefãcut în *ã*: *cîntã, tãu, sãu* (to, so = frate-to, frate-so); cum în graiũ și *oa* pe alocurea s'a rezolvit în *ã*: *tãf oaminiã*. Mai

influențãți în ortografia lor de originalele de pe cari traduceau; așa întrebunțarea lui ογ, sau numai γ (ijitã) ca *u* vine des în textele traduse dupã grecește; cei ce traduceau dupã slavonește întrebunțau des pe Ѡ ca *u* final scurt, etc.

72). Ar. Densușianu în „Vocalismul romîn și latin“ Iași 1882, zice cã trecerea lui *o* în *oa* cînd în silaba urmãtoare e *ã* sau *e*, nu constituie lege în l. romînã, majoritatea cuvintelor fiind cu *o*: *cofã, modã, garderobã*, etc., dar toatã sumedenia de cuvinte ce înșirã acolo sînt noue, ce nu ating legea. Vezî critica fãcutã în Contemporanul.

mult încă; *o* inițial prin natura lui nu se poate pronunța curat, ci *i* se dezvoltă înainte un sunet organic *ï*: *ïo.n*, *ïoi*, sunet care nu se însemnează în limba literară, ca fiind acum în proces de dezvoltare, dar care la Italiani e primit și în limba literară: *uômo* (l. *homo*, fr. *homme*, rom. *om*, it. *uômo*, sp. *hombre*, port. *homem*).

Г), care nu e alt-ceva de cât doi *o* uniți, reprezenta pe *o* lung, și se punea la începutul cuvintelor *wмь*, *wршь*, *wри*, la mijloc, când urma o vocală *lwan*, *Фарawn*, *Ярwn*, cum se vede în numele proprii, cari și în grecește se scrieau cu *w* (omega); se mai punea și la gen. și dat. plural al cuvintelor, dar nu în mod constant: *Фечорилwрь*, *връжмашилwрь*, *фѣтелорь*, *домнилорь*, *жхртвелwрь*.

Par. Cipariu crede că *w* reprezenta uneori și pe diftongul *oa*, sau pe *ó* (deschis), cum îl cred gramaticii noștri etimologiști. Ex: *пwртъ*, *кwдъ*, *тwтъ*, etc; dar asemenea cazuri sînt foarte rați, căci mai în toate locurile găsim pe *oa* scris descompus: *мoартe*, *вwастрe*; etc. De aceea Cipariu și zicea că *ó* deschis nu ajunsese *oa* diftong, când se însemna cu *w*, căci o dată ajuns la *oa*, s'a scris *oa*. (Gramatica, 1870; pag. 56).

Г) mai reprezenta și diftongul *uă*, căci găsim scris *ноaw*, *воaw*, *доaw*, *ноw* (9) *стѣкwa*; iar *o* se punea la mijlocul cuvintelor când era între două consoane: *сомнь*, *домнь*, *логодить*.

Cuvinte: *васпeци*, *вспe*, *доаръ*, *wмь*, *доръ*, *ноwстръ*, *ноастръ*, *воръ*, *востръ*, *а* *ворови*, *воми*, *хотърржми*, *мортъ*, *wцерж*, *wморзи*, *слобозаскъ*, *wморжтъ*.

Ѣ, Оу.

Aceste semne sînt de proveniență grecească, căci și la ei diftongul Оу se pronunța ca *u* 73).

Cît privește *u*, limba romînă n'a fost tot-deauna în starea de astăzi. Această vocală, pusă la urma cuvintelor a pierdut mult din valoarea ei, pînă ce în foarte multe cuvinte a dispărut de tot, conformîndu-se legei, că *toată silaba ce e departe de accent se tocește*.

Limba romînă avea în vechime numai un singur fel de *u*, *u întreg*; probă la aceasta cărțile vechi, unde găsim cuvinte ca ΕΛΘ, ΔΟΜΗΣ, ΟΜΘ, ΘΘ, etc., ce mai apoi s'aū scris ΕΛΥ, ΔΟΜΗΥ, ΟΜΥ, ΘΥ, etc., pînă cînd la urmă s'aū scris, ΕΛ, ΔΟΜΗ, ΟΜ, etc.

Aceasta ne duce la cele 3 feluri de *u* de astăzi, admiși în ortografia Academiei: *întreg, jumătățit și scurt sau mut*; Ex: κορυθ, κερκρυθ; κοθ, wθ; πθιο, κθιο; *u mut* nu mai reprezintă astăzi nici un sunet; și ar putea fi lăsat afară chiar de către Academie fără nici o supărare.

Ce reprezintă acum θ, ου?

Ѣ pare a fi reprezentat mai mult pe *u lung*, iar ου pe cel jumătățit, de și regula nu e constantă, că luîndu-se ου ca diftong putea să reprezinte pe *u lung*.

Nici într'un caz însă în limba romînă nu s'a reprezentat sunetul născînd dinaintea lui *u*, *uū*, pe care Italianii îl scriu *uomo, buono*, etc. Nu tot așa stă cazul și cu *e* înaintea căruia sunetul *i*, ce s'a dezvoltat,

73). În cap. de „Originea alf. cirilic“ am spus că θ e etrusc că s'a aflat pe o inscripțiune de la Pompei, dar și caracterele etrusce erau tot cele latine majuscule, ce și acestea aduceau cu majusculele grece.

a căpătat mai multă consistență și a început a fi admis și în limba literară: *iel, iea, ieste, ieram*, etc.

După textul grec sau slavon, ce-l avea înaintea traducătorii variea și scrierea lui *u*; Așa găsim o sumă de cărți, unde *u* e scris cu *ь* (ier), ce în slavonă avea valoarea lui *î*; apoi în multe altele dată lui *у* (ijită), valoarea de *u*, cum în parte o are și în grecește.

Cuvinte: ОҮРЗИСѢМ, СНАДЕ, УНАДЕ, ОУНАДЕ, ОУМЕМА, ОУРѢ; ИС, ЕС, СИМТОУ, ДОУМНЕЗКОУ, РЕСПОУНСКРЬ, СИМГОУР, ОУН, РЗОУЛОУИ, АКОУНЦЮРАЖ.

Ъ.

Acest semn a avut o întrebuințare foarte deasă. El, de și avea valoare de *ъ* în slavonă, a fost reprezentantul sunetelor obscure *ă* și *î*. Vechile tipărituri arată aceasta în abundență. El a stat în luptă veșnică cu *ж*, *т*, *ы*, ce se întrebuințau unul pentru altul fără nici o normă, pînă în 1683 și 1688, cînd Dosoftei în *Sinaxariul* său tipărit la Iași și traducătorii *Bibliiei* din București au hotărît a se scrie *ж=ă*, *ж=î*. În acte, hrisoave, documente și manuscrise nu e nici o regulă; aci *ж*, mai ușor la scris, predomină, și nu a rare-orî îl vedem reprezentînd pe *ъ* scurt: КСВЪНГЪ, ІВНЪ, punîndu-se mai apoi *ь*, mai ales în tipăriturile de la Buda și Neamț.

Cuvinte: СЪ, ТЪРІА, ПАСКРИЛЕ, ШЪРПИ; СК СК ЦІЕ, ДЕСКИЗАНДЪ, ДЫХАНИЛИ.

Ѡ, ѡ.

Acest semn Ѡ curat romînesc, a fost întrebuințat pentru a reprezenta valoarea lui *î*. În alfabetul cirilic

aplicat la limbele slave, nu era acest semn, și hăt tocmai tirziū Romîniī l-aū inventat, nu de o dată cu primirea alf. cirilic.

În suta a X—XII, limba romînă era într'o fază de dezvoltare, cînd *i* nu era bine pronunțat, ci se apropia mai mult de un *o* nasal, ca punte de trecere de la *a*+nasală, la *i*+nasală.

În alfabetul cirilic era slova *ѣ*, care avea valoarea de *ou*, și asemănarea ce era pe atuncî între sunetul nasal a lui *în*, ca *ou*, a făcut pe Romîniī de aū întrebuintat semnul *ѣ*, fără pic de conștiință că i-a schimbat întru cît-va valoarea fonică a lui *ѣ*. Dar cu aceasta ajungem la fonetică.

«Orî-ce *a* întonat urmat de *n. mp, mb*, a trecut în *i*» Ex: *lînă, cînt, cîmp, strîmb*, etc. Trecut-a însă de-a dreptul? Nu. — Unii zic că a trecut prin faza *ă* (*к*), pentru că în vechile texte găsim întrebuintat *к* pentru *i*: *МѢНА, КЪНЕ, ПЪНЕ*, dar aceasta se datorește nefixității în ortografie, cum și mai ales precăderei lui *к* față de *ѣ* 74). Alții zic că *a* a trecut în *i* prin faza intermediară *ou* nasal, luîndu-se mai ales după faptul schimbărei valorii fonice a lui *к=ou* în *к=i*.

Conform acestor 2 păreri s'a căutat a se explica proveniența lui *ѣ*. D-l B. P. Hăjdeū zice că vine din *Ĭ*, și anume prin lățirea celor două punte de deasupra, pînă ce aū ajuns la forma *^* (*i=i*). Slavistul *Miklosich* și reposatul *Lambrior* cred că vine din *ѣ*, cu căderea trunghiului de de-asupra, și prelungirea cozii de la mijloc 75).

74). În graiul moldovenesc *i* pare a fi o nuanțare mai obscură a lui *ă*, în toate cuvintele de declinarea I-a, ce merg în *i* nu *ă*: *fată, masă, casă*.

75). Îar Diaconovici Loga din Banat crede că vine din *i* punîndu-i-se de-asupra litera *n*.

Înclinăm a crede că \mathfrak{I} vine din \mathfrak{M} , iar nu \mathfrak{I} , istoricul transformării acestui sunet, față cu semnul său grafic, servindu-ne ca probă.

Academia dă regulă ortografică: « i se va scrie cu semnul sunetului clar, *din care derivă*, și pe care îl găsim în același cuvânt sau în familia aceluși cuvânt; pe i inițial îl vom scrie cu i , iar pe i , când nu știm de unde vine, îl vom scrie cu \hat{a} » Așa că avem astăzi pe i scris cu \hat{a} , \hat{e} , \hat{i} . 76).

Dar dacă în scrierea lui i ne călăuzim de *principiul derivării* greșim, căci nici o dată i nu vine din i de exemplu, sau din $e+n$. Așa, de ex, obiceiul de a scrie pe i inițial cu i nu e bazat pe derivare, ci pe faptul că tradițiunea literară la noi cere a-l scrie așa, străbunii noștri scriind și ei pe i inițial cu \mathfrak{I} .

Prepoziția *in* ca să ajungă în forma *în* i-a trebuit o sumă de schimbări. Așa în graiul roman se pronunța *en*. *E* inițial neîntonat s'a schimbat în foarte multe cuvinte în *a*, și deci am avut forma *an*, cum din *emnario*—amnarîu, *ericio*—ariciu, și cum și Franzezii pronunță pe *en* inițial: *en*, ca *an*. Ajuns la forma *an* s'a supus legei schimbării în i , ca urmat de n , și trecînd prin faza intermediară *on* \mathfrak{M} , a ajuns la *în*— \mathfrak{M} .

Îată dar un șir de transformări: *în*, *en*, *an*, \mathfrak{M} , \mathfrak{M} , unde *in* e începutul și \mathfrak{M} sfîrșitul. De ce-l scriem atuncî cu i ? Pentru pură simplificare ortografică, de a scrie pe \mathfrak{M} și \mathfrak{I} în toate locurile cu i .

Tradițiunea literară la noi nu se îndreptățește a lua în vedere principiul derivării la sunetele derivate, căci ce facem atuncî în foarte multe cazuri de *analogie*,

76). Scrierea lui i cu \hat{o} a căzut, iar cu \hat{u} Academia o păstrează numai la cuv. gît, căci pe *suntem* îl scrie *sintem*.

cum avem exemplu clasic cu gerundiile verbelor de cîte 4 conjugările, ce-s uniforme: мѡнѡкѡнѡ, бѡнѡ, мѡргѡнѡ, мѡсѡнѡ (77).

Multă vreme s'a scris mai mult cu *x* de cît cu *ѡ*, pînă cînd în 1683 s'a regulat definitiv; dar diecii, scriitorii de prin cancelarii aũ continuat de a scrie tot încurcat, cum găsim mai toate documentele.

În vechile texte *ѡ* se scriea și în mijlocul cuvintelor, și avea valoarea lui *în* și *îm*: ѡ, ѡкисерѡ, ѡблѡю, сѡлѡзѡтѡ, мѡлѡгѡ, ѡнчѡпѡтѡсѡ, пѡлѡрѡ мѡ, бѡлѡре, боуѡрѡтѡтѡ, чѡлѡре, демѡлѡрѡѡцѡ, ѡелѡсѡлѡкѡеле. etc. (Codicele Voronețian). Mai apoi a ajuns a se scrie numai la început și a avea valoarea lui *î* curat fără *n* sau *m*, care se însemnă: ѡнсѡ, ѡнкѡ, ѡн.

Cuvinte: ѡнчѡпѡтѡсѡ, пѡнѡ, кѡнтѡсѡ; пѡзмѡнтѡсѡ, пѡмѡнтѡсѡ, пѡмѡнтѡсѡ, пѡмѡнтѡсѡ, пѡзмѡнт; фѡнтѡырѡбли, дѡхѡнѡеле; ѡиселе, ѡ, ѡтемеѡре, ѡнѡинѡтѡѡ, ѡнтѡъри, мѡнка, ѡсѡдѡарѡ, мѡнѡдѡѡ, сѡнтѡем, сѡнтѡ, ѡфѡрѡцитѡсѡ, ѡсѡ, сѡнтѡѡ, ѡнсѡ, сѡмѡтеци, сѡмѡтемѡ, ѡторѡче, шеѡнѡдѡ, вѡсѡнѡдѡ, сѡмѡтем, рѡсѡ.

Т, И, А.

Cît privește pe *e* în fonetica romină găsim legile:

a). «*E accentuat deschis s'a prefăcut în ie*: péptu (pîept), médio (mîez). Acel *ie* a modificat natura consoa-

77). Ioan Nădejde „Gramatica“ pag. 159, și *Ars. Darmsteter* în art. „la reforme orthographique“ în *Revue pédagogique*. 1888, p. 598 vorbind de participiile franceze spune că prin suta a VIII-a d. Cristos, s'a asimilat participiul celor 4 conjugări în *ant*: „Voilà pourquoi tous nos participes présents ont *ant* et tous les substantifs dérivés de ces participes ont *a*: *credentem—cred-ante—créant* (croyant): *credentiam—credantia créance—croiance*. v. și *Tiktin* în „Conv. Literare“.

nelor ce-l precedaū: Aşa pe dentalele *d, t, s*, le-a muīat în *z, ș, ț*: *sēdio*—șez, *die*—zi, *sēpte*—șapte, *tēne*—ține; iar pe liquidele *l, n, r*, le-a muīat de tot: *lepure*—īepure, *cuniū*—cuīū, *ceriū*—ceiū, *pun*—puīū, *puliū*—puīū. etc; iar dacā luām graiul moldovenesc labialelor li s'aū schimbat valoarea, devenind guturale; 78) așa *piccor*—kiceor, *pīele*—kele, *bīne*—ghine; *fin*—hin, *fire*—hire, *fier*—her, *corbī*—corghī, *vīerme*—yerme, *vin*—vin și gin, *mie*—nie (gnie), *mīel*—nel (gnel) etc.

Toate aceste schimbări ni le explicām prin influența ce a exercitat asupra consoanelor de dinainte acel *i*, numit *iōd palatal*, servindu-le ca punte de trecere de la labiale la guturale.

Tradițiunea literară a fost pīnă la un punct constantă de a nu admite în limba scrisă labialele schimbate din graiul moldovenesc. Numai *f* trecut în *h* îl găsim prin textele vechi și cronicari, ca ceva prea pronunțat, 79) nici o dată însă nu vom găsi scris: ГИНЕ, КИЧОРЬ, КОРБИ, sau *nēi*, *nel*, ci ПИЧОРЬ, БИНЕ, КОРБИ, МІЕШ, МІЕЛЬ, 80) etc., ceea ce ne învață și pe noi cum să le scriem, de a păstra pe acel *i* între labială și *e*: *mīeū*, *mīel*, *fīer*, *fīeară*, iar nu *meū*, *mel*, *fer*, *feară*, etc. Cît privește însă pe dentale *i palatal* modificându-le natura, nu mai avem nevoie de a-l mai scrie,

78). Înclinînd spre *post-palatale*.

79). Ar fi o cestiune de discutat dacā în limba noastră literară n'ar fi bine a introduce sunetul *ñ*, ce e comun tuturor limbilor romanice, și pe care Macedonenii l-aū și adoptat în scrierea limbii lor.

80). Dosofteii în „Psaltirea în vīersurī“ nu arare-orī merge în fonetismul său a însemna și pe *ch* din p'ti КИЧОРЬ; iar D. Cante-mir pune *ch* pro *p* numai în *chezi*. Apud. I. Nădejde „Istoria limbii și literaturii romīne“, pag. 142—144.

întrînd în natura sibilantă a lui ș, z, ț; *șes, șed, zi*, iar nu *dii, ties, sied, pasiune*, cum scriu etimologiștii ultra, nevoind a primi accente și țidile, poreclindu-le *coarne* și *coade* (Cav. I. Pușcariu în «Familiea».)

b). «E accentuat se schimbă în ea dacă în silaba următoare este ă sau e». Neologismele nu intră în lege, cum și multe alte cuvinte intrate tîrziu în limbă: *șperlă, mîerlă, ghebă, cegă*; iar în textele vechi găsim *tocmelă, acestă, jupănesă, nemul* 81).

Schimbarea lui *e* în *ie* e mai veche de cît a lui *e* în *ea*. Nu s'a zis nici o dată *ѢКМЕ*, ci al nostru *bine* vine din *bene*—*bïene* (fr. bien)—*biïne*—*bine*. Îar cuv. slavone, cum și cele intrate mai tîrziu în limbă au suferit schimbarea lui *e* în *ea* nu *ie*: *lleană* nu *lîină* (cf. *lîinca*), *peană* nu *pină*, *mreană* nu *mrină* din *mrena*. În secolul al IX-lea legea schimbărei lui *e* acc. în *ie* era închisă, cum de ex: *astă-zî* e închisă legea trecerei lui *t+i* în *ț*: *tiran, tină, tindă, timpan*.

Diftongul *ea* a variat în pronunță. La începutul cuvintelor *i* s'a dezvoltat acel *i* *protetic*: *ieapă, Ieș, Iaș, ieadă*; la mijlocul lor s'a rezolvat în foarte multe cuvinte în *a*: *feată*—*fată* (ѠѢТЪ); *measă*—*masă* (МѢСЪ); *seară*—*sară* (СѢРЪ); în multe în *e*: *leage*—*lege* (ЛѢГЕ), *creade*—*crede* (КРѢДЕ); iar la finea cuvintelor s'a rezolvat în *e*: *ste, cășe, nuie* ca și diftongul *ia* în *ie*: a *tăie*, a *muie*.

Pentru toate aceste nuanțe de *e* alfabetul cirilic ne dădea semnele **Ѣ**, **ІѢ**, **Ѧ**.

Ce reprezintău fie-care din ele?

81). Ar. Densușianu în „Vocalismul latin și Român“ Iași 1882, combate legea, și arată că asemenea schimbare a lui *e* în *ea* (é) e nouă de tot.

Cam nu era o regulă constantă, ortografia cu slove vechi fiind tot așa de nestabilă ca și cea de astăzi cu litere. Dar mult puțin se poate hotărî ceva: *ѣ* reprezentă pe *ea* neîotat, din corpul cuvîntului și mai tot-dea-una precedat de o consoană: Ex: ДЕРѢТЪ, ДЕМЪ, ПРѢЦЪ, МѢРЪ; cum și pe acel *ea*, care din cauza lui *e* din silaba următoare căuta a se rezolvi în *è*: ЧѢРЕБЕ, ДЕСѢЦЕ, МѢЛЕ, МѢСЕ, КРѢМЕЦИ, sau mergea către *a* din cauza lui *ă* din silaba următoare: МѢСЪ, ЧѢРЪ, ВѢРЪ, etc.

И reprezenta pe *ia*, precedat tot-dea-una de o vocală: ГОНИИ, ГРЗИИ; iar ѡ reprezenta pe *ea* îotat: ЯЦА, ВСКРИА, АВСУА.

Prin cărțile bisericești, chiar cele noue de tot, găsim o întrebuintare foarte deasă a lui *ѣ*, ѡ, de și limba în grai nu mai dădea pe *ea*, ci sau *a*, sau *e*, dar ca tradițiune literară se mănținea scrierea cu *ѣ*, ѡ, fără ca în mintea scriitorului să vină ideea că *ѣ*, sau ѡ reprezenta sunetul *e* deschis, ci diftongul *ea*.

Noi luăm pe *ea* (é) ca diftong, nu ca sunet simplu, de și provine dintr'un *e* deschis. Aceasta cu atât mai mult cu cât acest diftong *ea* s'a rezolvit în foarte multe cuvinte în 2 direcțiuni: *a* și *e*. În cuvinte ca *fată*, *sară*, *vară*, *masă*, *ea* s'a rezolvat în *a* prin faza *ăa*: ЧѢТЪ, ЧѢРЪ, ВѢРЪ, МѢСЪ, apoi *făată*, *săară*, *văară*, *măasă*, și apoi *fată*, *sară*, etc.

Practica stabilise următoarele norme: pe *ea* inițial îl scieau cu *іа*: ІАРЪ, ІАДЪ; pe *ea* din corpul cuvîntului sprijinit pe o consoană îl scieau cu *ѣ*, rare-ori cu ѡ, 82) de cât atunci cînd se sprijinea pe o vocală:

82). Dosofteiu în „Proloagele Sfinților“ are în deasă întrebuintare pe ѡ acolo unde așurea găsim pus *ѣ*.

воамь, грѣамь; pe *ea* final sprijinit pe consoană îl scriaŭ cu Ъ: картѢ, молртѢ, dar pe *ea* final sprijinit pe o vocală îl scriaŭ cu Ѧ; czpъчїа, авсѣїа, кѣмпїа, 83) etc.

Cuvinte: ѧѧ, вїаца, кїамъ, четатл, Каллїкратїа, врѣме, кснїца, пентрачл, аша, Вїнерл, Срѣвнште, їарѣ, прїа-тенїй, рѣмѣнїаїе, влсте, петречл, дѣс, ѡ, грѣлїрте, лїце-лѣгерє, ведѢ, ведѢрѢ, сфинцѢскъ-се, ачѢ, зичѢ лѣнѢ, etc.

Ю și Ю.

Diftongul ю era rezolvit în *iu*, chiar în vechea sla- vonă, așa că nu se poate admite părerea că prin suta a X-a, timpul întroduseră Slavonismului la noi în stat și biserică, să fi avut valoarea de *io*, pentru a reprezenta sunetul *io* din cuv. latine, care mai apoi a ajuns la *iu*. Se vede însă că în scrierea cuvintelor comune românești ю avea o întrebuințare mare. Ex: юбїци, фїю, ююдека; iar ѡ se punea mai mult la nu- mele proprii și streine, după sistema grecească: ѧсѡа, ѧснїа.

X.

În graiul avem 2 nuanțe de *h*: *dur* și *slab*: Slab în *ham*, *hăț*, *hulă*, *hїrb*, *horn*; aspru în *hin*, *hїu*, *hire*, *hїreș*, *Arhїp*, mai ales în cuvintele unde *h* vine din

83). Față cu scrierea veche cum vom scrie noi cuvinte ca: *avușie*, cu accentul pe *i*? le vom lua pe decl. 3-a sau pe I-a? Ceî vechi puneau Ѧ=*ea* întot, vom pune noi numai a? Nu; vom scrie dar *avușiea*, *sărăciea*, nu *avușia*, *sărăcia*, (czpъчїа nu czpъчїа).

f labială, schimbată în guturală prin acțiunea lui *iod* palatal: *here* (fiere), *her* (fier), *heară* (fîeară). Pentru amîndouă nuanțele era numai un semn χ (heru). Scriitorii vechi, cronicarii și traducători de cărți bisericești toți însemnă pe *h* venind din *f*. Îar Dosoftei Mitropolitul Moldovei pe *h* aspru îl scriea cu *gh*: $\gamma\chi\alpha\tau\mu\alpha\eta\eta$, $\gamma\chi\rho\alpha\eta\eta$, etc. Astăzi avem cuvinte, unde *h* s'a muțat de tot, și numai în scris variază, rațiunea etimologică cerînd a le scrie cu *h*, ca *higiena*, *historia*, dar după sistema fonetică se scriu simplu fără *h*: *Igienă*, *Istorie*, *ipoteză*, *ipotetic*, *ipotecă*. 84).

III.

Acest semn a avut o valoare constantă, reprezentînd grupul consonantic *st*, ce după proveniență vine din *s+c* și *s+t*. În Banat, după afirmarea d-lui I. Sbiera, ar fi și astăzi păstrat grupul *sc* nerezolvat în *st*, cum îl avem noi în neologismul *sciziune*.

Academia romînă, dusă întăiu de rațiuni etimologice latinești, apoi numai romînești a admis scrierea lui ψ cu *sc* și *st*, luîndu-se în samă proveniența; dar tradițiunea literară la noi ne impune a scrie într'un fel *st*, ca și străbunii noștri, fără a lua în samă derivarea. Și aceasta aș și admis-o fonetiștii.

În multe din vechile noastre tipărituri avem pe ψ

84). La vechii Greci χ (X, H), era mai mult o aspirațiune guturală, ce n'o însemnău cu literă aparte, ci printr'un spirit aspru (') pus de asupra vocalei inițiale. Acea aspirație ușoară la început pronunțînduse, din ce în ce s'a ajuns la Latină a se însemna cu *h* și chiar cu *s*: Ἰννιβαλ = Hanibal; Ἰννικλάρ = Hamiclar; Ἰστορία = historia; ὑπέρ = super (deasupra). De la Latină în limbile romanice *h* moale a dispărut din grai, de și se scrie; *homo* — om, — uomo — homme — hombre;

venind din *st* nerezolvat, ci descompus : ΜΑΡΚΕΤΕΡΓΡΑ,
 ΑΣ ΓΡΕΦΑΝΣ. (Codicele Voronețian).

Valoarea numerică a slovelor cirilice

Astăzi noi în reprezentarea numerilor ne folosim de *cifrele arabe*, cari prin întrebuințarea lor generală au ajuns a fi cunoscute de toți.

Cifra pentru noi e un semn convențional, ce reprezintă un cuvânt întreg și are valoare cantitativă, *litera* însă reprezintă numai un sunet și are valoare fonică. Pentru străbunii noștri nu era tot așa; la ei *slovele* erau și *cifre*; și când vorbim de alfabet cirilic trebuie a aminti și de *valoarea lor de cifre*. 85).

Observând însă șirul slovelor vedem că ordinea numerică nu merge paralel cu cea fonică, ci sînt mici modificări. *Numărarea se făcea dar după alt sistem, și anume după cel grecesc*, căci observînd alfabetul grecesc vedem o perfectă coincidență între ordinea fonică și numerică a literilor. 86).

În alfabetul cirilic a 2-a slovă *к* n'avea valoare numerică, și tocmai *к* a treia în șir, reprezintă pe 2, căci și la Greci *β* 87) (beta), reprezentînd pe *v* ca literă, reprezenta și pe 2 ca *cifră*. Apoi *ж*, a 7-a la

85). Vezi mai sus pag. 20.

86. $\alpha=1$; $\beta=2$; $\gamma=3$; $\delta=4$; $\epsilon=5$; $\zeta=7$; $\eta=8$; $\theta=9$;
 $\iota=10$; $\kappa=20$; $\lambda=30$; $\mu=40$; $\nu=50$; $\xi=60$; $\omicron=70$; $\pi=80$;
 $\rho=100$; $\sigma=200$; $\tau=300$; $\upsilon=400$; $\phi=500$; $\chi=600$; $\psi=700$;
 $\omega=800$; Pentru 6, 90, 900, Grecii aveau semne deosebite, $\varsigma=6$;
 Ϟ, κόπια 90), σμπί (900).

87). În cestiunea așa de dezbătută a pronunței vechi grecești, și care împarte de la *Erasm* pe savanții Eliniști în două tabere, se poate aduce puțină lumină prin paralela cu alf. cirilic. Pronunțau Grecii pe *β*, *vita* sau *beta*? Și dacă s'a pronunțat vre-o

rînd n'are valoare numerică, și găsim pe σ a 8-a, θ , a 42-a în rînd reprezintă pe ϱ , tocmai cum eră la Greci, unde θ (theta) era a 8-a; ν a 27-a slovă reprezintă pe $\varrho\theta$; ξ (csi) a 40-a slovă pe 60, la Greci fiind între ν și θ (η și θ) a 14 literă; ι *) a 26-a literă reprezintă pe 900, sārindu-se μ , care n'are valoare numerică; ψ (psi) a 41-a literă reprezintă pe 700.

Dacă slovele cirilice cît privește valoarea lor fonică, în șirul lor alfabetic urmează în parte șirul alfabetului armenesc, în valoare numerică urmează alfabetului grecesc.

Cîte-va considerațiuni istorice sînt folositoare. Regula calculului e cu totul modificată astă-zî, cînd avem *cifre*, de cît cum era înainte. Nouă ni-i de ajuns 9 semne pentru ca să reprezentăm toate valorile cantitative posibile din limbă, numai prin simplă combinare a celor 9 cifre. *Zero* (0), are mare întrebunțare în calcul. Fără el nu am putea reprezenta zecile, sutele, etc; idee de *coloană numerică* nu ne-am putea face.

Regulele fundamentale ale calculului se făceau cu totul de alt-fel la străbunii noștri, cari aveau nevoie de 27 de slove pentru a reprezenta numerile simple. Neavînd idee de zero, căci n'aveau semnul corespunzător, și unimea și zecea, și suta și miea tot prin o dată *beta*, cînd au început Grecii de astă-zî a pronunța *vita*? Juvenal în satira X-a, 209 spune:

Hoc discut omnes ante alpha et beta puellae.

Dar dacă în suta a IX-a, după Cristos s'ar fi pronunțat tot *b* (beta), pentru ee β n'a căpătat valoare numerică? Probabil dar că prin secul. al IX-lea și încă cu mult mai înainte β nu se mai pronunța *beta*, ci *vita*, $\beta = \nu$ căpătînd valoarea de 2, care la vechii greci o avea înainte β .

*) Λ reprezintă și el une-orî pe 900.

singură slovă se însemna: Δ , \bar{i} , ρ , $\# \Delta$. De aceea și socoteala veche se apropiea mai mult de ceea ce se zice astăzi *socoteală băbească*. Ex :

Intr'o împărțială de moșie a Frunțișanilor între fecerorii lui C. Bujoranul din ⁷¹⁸⁸ Mai 1, găsim făcută ₁₆₈₀ socoteala stînjinilor cu slove :

$\bar{i} + \rho \bar{e} \bar{i} + .ns + kT + \bar{\Delta} \bar{i} = ce - 206$. ⁸⁸⁾.

Din suta a XVIII-a însă au început a se întrebuița cifrele în socoteală, căci în toate hotărnicile de moșii de pe acel timp, cum și în manuscrisurile de aritmetică în scoala grecească de la Iași, găsim făcută socoteală cu *cifre*, ceea ce ne-ar duce a crede că Românii au făcut uz de cifra arabică cu mult mai înainte de cît litera latină.

Numeralele de la 10—20 le pronunțăm întâiu unimile și apoi zecimile; iar în scris punem întâiu zecile și apoi unimile: 12, 14, 19 etc., străbunii noștri le scrieau așa cum se pronunță: $\bar{b}\bar{i}$, $e\bar{i}$, $\Delta\bar{i}$, etc.; noi de-am scrie tot așa ar fi încurcală, zecile neavînd o cifră anumită, ci unitatea urmată de zero.

Calendar. Străbunii noștri calculau anii de la Adam, iar noi de la Hristos; și anul bisericesc, ca și acum, începea la 1 Sept., nu 1 Ian. De la Adam pînă la Hristos, după calculele părinților bisericeii au trecut 5508 ani, și dar regula aflărei anilor de la Hristos din anii de la Adam e: *scădem 5508 din anul ce ni se dă, pentru lunile de la Ian.—Sept., sau 5509 pentru lunile de la Sept.—Ian., și vom găsi anul ce căutam*. Ex: Stefan cel mare se suie pe tron în $\#3\bar{u}\bar{s}\bar{e}$ (6965) Apr. 12, Gîoi mari; scăzînd 5508 avem: 1457 Apr. 12 Gîoi mari, și moare în $\#3\bar{b}\bar{i}$ (7012) Iulie 2=1504.

88). Actele casei Roșca Codreanu din Birlad, la 100 paquete, comunicate de dl Eepitrop al casei Panaite Chenciū.

Calcularea anilor de la Crist, a început a se practica de pe la 1760, iar întrebuițarea *cifrelor* după 1780, probă documentele de pe acele timpuri.

Poporul a întrebuițat în șocoteala lui *răbușul*, care pare a cuprinde *ceva romanic* în el 89).

Considerațiunî estetice asupra scrierei cu slove.

Cetitoriul unei cărți scrise cu litere latine e izbit de contrastul cel mare ce observă, cînd trece la cetirea unei cărți tipărite cu slove. Litera latină e rondă, slova cirilică e mai colțuroasă. Mai ales cînd vii și cetești un act scris de mîină, un manuscript deosebirea e și mai mare. Azvîrliturile de condeîu mai multe, abrevieri mai bogate, scriere cu *cerdacuri*, ceea ce nu se observă în scrisoarea de astă-zî cu litere, toate acestea fac greoaie la cetit slova de mîină, și nu mulți sînt astă-zî cetitori de documente. Pe lîngă aceste considerațiunî relative la formă, putem face unele referitoare la *frază*, *punctuațiune*, *vîersuri*, nepotrivelî mari fiind între ceea ce e astă-zî cînd scriem cu litere.

În cel mai vechîu al nostru manuscript (Codicele Voronețian) găsim scrise cuvintele legate unele de altele, ca:

.....рѸспоуѸзѸндселоуѸзнече.ѸтрслѸкѸюдеиаскѸзнече.ѸтрѸвѸсѸреѸкѸзнече.ѸтрѸскіѸсарючевагрешію.шифистоуѸврѸкѸдеиорѸкоу.ѸжѸтатесѸѸрѸіаскѸ..... (cap. 25, pag. 64).

Ceea ce arată că scriitorii de pe atunci (1500) nu

89). E interesantă de cetit istorioara cu răbușele a *banului Neculaie* de la Cloșani, (Mehedinți) și întîmplarea sa cu *Mustafa poșa* (I. Ghica „Scrisori“. VI).

aveau conștiință de cuvinte aparte, deosebind numai frazele între ele. *Virgula*, ca semn de punctuație, nu o cunoșteau.

Maî apoi au deosebit cuvintele unele de altele, dar părțilele compuse, ca conjuncții, prepoziții, adverbe, chiar pronume unite cu verbe, și *locuțiunile adverbiale* le scrieau unite. Exemplu clasic putem aduce pe *Dosofteș*, Mitropolitul Moldovei,

.....майка нолстръ Параскеви ерѧ динцара Срѣбаскѧ
динтрѣнврѧшкѧ чезскѧмѧ Спѣват, динчетата Камікрѧтіѧ...
Дѣкхсосѧ лаврѧста псѧжѧндѧ кѧтрѧ вѧца Ѥцерѣскѧ:
(vitețile sfinților. 1683. I, 65).

saŭ aparte: сѧкіамѧ; кѧтрѧмишен; дѣсврѣкѧндѣш, шиморѧндѣш; фѧрѧгѧчѣвѧ, кѧтотѣлѧ, шил, шил, дѣстѧмѣлѧ, деневѣ, шѧсмѣтѧтѣ, etc.

Conștiință dar clară de asemenea mică părțilele, nu aveau ei în scris.

Cînd venim la vîersuri apoi acolo regulele stricte a scrierei lor nu se păziau; întrebuițarea *apostrofului* pentru eliziuni, saŭ a *linioarei* pentru legături nu se făcea de fel, neștiindu-se ce-s; și cetitorii de vechi vîersuri trebuie să fie tare mult deprins pentru a nu i se părea rău alcătuite poeziile, unde aceste regule de formă nu sînt ținute.

În schimb însă scriitorii noștri bătrîni luîndu-se după textele grecești, ce le aveau înainte, în traducerea ce făceau, însemnau în abundență *spiritul* 90) și *accentul*, ceea ce nu facem astăzi în scrierea cu litere latine. Limba romînă avînd accentul destul de variat, de pe ultimă pînă pe a 4-a silabă. Ex: *gava-*

90). *Spiritele*, erau 2: ' ° (aspru și lin) și se puneau deasupra vocalelor inițiale a unui cuvînt: a, e, i, o, u, pe cari Grecii le numesc *dasia* și *psili*.

nos, concină, străchină, cūsmă, mămăligă, prăpeliță, bûjenită, e o mare greutate pentru streinul, care ar vrea să ne cetească corect limba.

Abrevierile de cuvinte le avem mai puține aztă-zî în scrierea cu litere latine de cît în cea veche cu slove, unde numai prin deasă deprindere la cetit gîcești sensul multor cuvinte aproape ieroglic scrise 91). La aceasta ajută și scrierea cu *cerdace* sau *caturî*. Erau anume slove ce se aruncau pe deasupra: А, Х, Н, Ꙗ, Л, М, Н, Ꙗ, С, Т, Тр, СТ, și se întîmpla de multe ori ca un cuvînt să fie scris pe jumătate de asupra. Toate acestea stricău esteticul scrisoarei, și îngreuiău cetitul.

În scurt în evoluțiunea scrierei la romîni de la faza de perfectă necunoscință a părților componente într'o frază s'a mers treptat — treptat pînă la deosebirea celor mai mici elemente morfologice prin întrebuintarea consciincoasă a *linioarei* și a *apostrofului*.

Dacă corectitudinea în scris se rapoartă la reprezentarea *după un anumit sistem* a sunetelor limbei, e însă un semn de cultură acela de a ști să reprezintî consciincoasă și *pauzele*, *tăcerile* din grai. În aceasta stăm mai sus astă-zî, fără a putea să ne mîndrim și cu uniformitatea în scris.

Tendințe de simplificare a alfabetului cirilic

Bogăția de semne, ce oferea alfabetul cirilic făcea posibilă scrierea cît de fonetică a limbei, dar dădea

91). Ca semn de abreviere era întrebuintarea acestui semn (┌┐) sau (┐) pus de-asupra consoanei: Ъе: Хе; Бѣраіе; așa era și în slavona unde ┌┐ înlocuiea o vocală: ГЛАГОЛЕШИ pentru ГЛАГОЛѢШИ=tu vorbești. (Leskien o. c. 3).

naștere în același timp la o mare nesiguranță și încercătură în scris. Trebuia să fie *gramaticul* dobă de carte ca să-și dea bine samă de modul cum să întrebuințeze semnele duple și numeroșii diftongi. Ce se făcea însă cu majoritatea logofeților, urîdnicilor, cari erau puțin procopsiți în ale cărței? Scieau și ei cum puteau; de aceea actele lor, scrise cu puțină pretențiune, ne servesc ca puternic mijloc în studiul istoric al limbei 92). Numai traducătorii *mai aleși* de cărți bisericești au căutat a ținea o anumită regulă, și aceasta cătră finele seculului al XVII-lea.

Așa în «*Sinaxarul*» Mitr. Dosoftei din 1683 93); iar mai apoi în *Biblia* de la București (1688), se adoptă pentru *ă* și *î*, *z* și *z̄*, pe cînd *scribii* său din neștiință saū din ușurință întrebuințau mai-numai pe *z* pentru *ă* și *î*.

Alfabetul întrebuințat în cărțile bisericești de și mai bogat în semne de cît cel întrebuințat în scrierile laice, totuși se observă o mai mare regularitate în ortografia bisericească de cît în cea laică, unde vedem de fapt o simplificare, fără o anumită înțelegere.

Principiul că *un alfabet e cu atîta mai bun cu cît prin semne mai puține, poate reprezenta sunete mai multe*, era practicat în mod inconștient de *scribii*.

Cu 1780, cînd apar cei întăi gramatici vine și sistema în simplificare.

Așa ban. *Ienăchită Văcărescu* în Gramatica sa din 1787, pune numai 33 de slove, în loc de 42:

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, И, І, К, Л, М, Н, О, Р, С, Т,
 Ф, Ф, Х, З, Ч, Ж, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, У, V.

92). „Cuvente den Bătruni“ de B. P. Hăjdeu, 2 mari volume, plin sînt de asemenea aote satești.

93). Alex. Filipide: „Întroducere în Istoria l. și lit. romine“. Iași. 1888. pag. 47.

Se dăduse afară mulți distongii (k, w, a, ii, t, u, w) și slove ca (u, oȳ, ž). Un pas mai departe în simplificare era scoaterea slovelor u, a, ž, ψ, γ, ceea ce și face *Iordachi Golescu* în «Observări asupra limbei românești» și *Eliade Rădulescu* în Gramatica sa, (1828) care reduce la 29 slove întregul alfabet:

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т,
 С, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Я, Ѳ.

Cu aceasta toate sunetele mai pronunțate din graiul își aveau semnele lor, și nu erau nici multe nici puține *ci de ajuns*, și se putea învăța lesne în școală.

Alfabetul mixt

Cu mișcările sociale sevărșite mai întâiu peste munți (revoluția lui Horiea) și apoi în țară la noi (revoluția lui Tudor), și cu nouele curente literare iscate mai întâiu tot peste munți prin scolile create pe la 1753 a venit ideea întrebuintărei pe o scară mai întinsă a literilor latine 94). Mulți din cercetătorii limbei noastre își tipărise scrierile lor cu litere, și cu o ortografie cât să poate de etimologică pentru a proba latinitatea limbei noastre. Din coace de munți cu 1830 a început a se simți o nouă mișcare. Curentul de peste munți se însădise și la noi prin profesorii veniți de acolo; iar prin influența occidentului multora le-a venit dorul de a scrie limba română cu litere. Lupta a fost grea, căci erau prejudiții literare și trecerea nu s'a putut face de o dată. Răposatul Neofit Scribau a suferit surgul pentru că a îndrăz-

94). Scrierea cu litere latine se găsește în mod sporadic de mult la Români. Luca Stroici, Iinea fata lui Patrașcu vodă, Vito Piluzzio în suta XVI-a și XVII-a întrebuintău aceste litere.

nit pe la 1837 a tipări un «Catehizm» cu litere latine.

Buchile cele mai multe erau urîte; se prea săturase lumea cu ele; înlocuirea parțială cu litere era necesară. De aci a urmat că în curs de vre-o 20 de ani s'a întrebuințat un alfabet amestecat, împieștriat cu slove și litere, și mai toate tipăriturile de prin deceniul al IV-lea și V-lea al secul. actual sînt scrise cu acest alfabet. În școală tot acest alfabet se preda, și numai biserica și cancelaria mai păstrase obiceiul de a scrie cu alfabetul *cirilic pur*, făcîndu-se din ce în ce nepotriveala între școală, — *ca scriere*. — *ziare*, *reviste* și între *biserică* și *oficiu*.

Se luăm cîte-va exemple de prin cărțile tipărite pe atunci, supliniind literile latine.

A, Б, В, Ч, d, e, Ф, Г, У, Х, i, Ж, К, Л, m, n, o, P, p, c, T, S, Ц, Z, П, Ш, Щ, etc. (Arh. rom. 1860. Ed. II).

A, Б, Ч, d, e, Ф, Г, Х, i, П, Ж, К, Л, m, n, o, П, p, s, t, S, B, Z, У, Ш, Щ, Z. (Mag. ist. 1845. vol. I).

A, Б, Ч, d, E, Ф, Г, У, Х, i, П, Ж, К, Л, m, n, o, P, p, c, T, S, B, Z, Z, Ш, Ш, Ц. (*Istoria Moldovei* de Post. Manolachi Drăghici. 1857. Iași).

De și cele mai multe rămăsesese, dar li se rotunzise forma, devenind mai rotunde, că mai-mai nu se cunoșteau; Așa p nu mai avea forma aceasta ci era *p* latin cu valoare de *r*; c (slovă) semăna perfect cu *c* latin, păstrînd însă valoarea de *s*.

Dar cu asemenea rotunjiri în formă și înlocuirii de slove cu litere ajungem la curat alfabetul latin.

Trecerea de la alf. cirilic la cel latin

Urme de scriere cu litere latine se găsec de mult la romîni, dar așa în mod sporadic. Cu începutul se-

culului al XIX-lea practica scrierii cu litere latine s'a lățit mai tare, mai ales de la 1850 încoace, pînă cînd în 1860 Domnul Al. I. Cuza, prin ministrul său I. Ghica dă ordin de a se scrie numai cu litere, alungîndu-se din cancelarie slova cirilică 95). Abia astă-zî cărțile bisericești au început a se tipări cu litere latine, crezîndu-se mult timp a fi aceasta o erezie.

Dar această trecere de și făcută prin ordin domnesc, în urma curentului din societate, totuși însă a dat naștere la o mulțime de greutăți, cari au ridicat discuțiunii amarnice, și a împărțit și împărțește lumea noastră cultă în tabere opuse.

Voind a se scrie limba romînă cu litere latine, alfabetul latin nu dădea atîtea semne, cîte sunete pronunțate și clare avea limba romînă. De aici fel de fel de sisteme de a scrie aceste sunete speciale romînești, sisteme cari și astă-zî sînt în luptă. De la etimologismul exagerat al lui Laurian și pînă la fonetismul *pur* a lui Pumnul, scriitorii noștri s'au învîrtit într'un cerc vițios, în care confuziunea și eclecticismul cel mai mare domină, și din această încurcală nu se prevede un viitor traînic de cît *fonetizmului literar bazat pe tradițiunea literară*.

Redactorii revistei «Magazinul Istoric» în 1848 după multă trudă și năduf «cu ajutorul lui Dumnezeu și cu

95). V. A. Ureche „Ist. lit. rom.“ pag. 37, spune că D-lui fiind în 1860 Ministru de culte a aplicat scrierea latină, iar cîteva luni mai apoi Ioan Ghica, succesorul său, dădu ordin în toată țara: „magnific spectacul, zice d-sa, al unui popor, care a fost destul să voiească ca să rupă cu un trecut de seculi, și să facă, ca în mai puțin de 20 de ani, scrierea latină să ajungă pînă în ungherele cele mai depărtate ale patriei, iar scierea ciriliană să ajungă cetită aproape numai de arheologi.

înțelegerea Romînilor ajung a curăți scriptura de *cîrligele cele urite* cirilice, și a remînea la literele cele curate romînești» scriind: ge, gi, ga (ѣ, г), ghe, ghi, che, chi (ге, ке); â, ȧ lung ⁹⁶⁾; ă, ȧ scurt; sce, ѱ; ș, ш; alăturaea cu schimbări lesne de făcut, ca a lui в, б; д, д; ф, ф; х, х; м, м; п, п; etc. 97). De sigur că modul lor de a scrie aceste sunete n'a fost primit de toți, dar era un pas făcut. Sunetele originale și clare nu le-a discutat nimenea, ci toată cearta s'a mărginit a upra sunetelor reprezentate prin slovele з, ж, ш, с, ѱ, ѱ, ѱ, ѱ.

Practica de pînă acum a scrierei cu litere a admis scrierea lui ш, ѱ, ѱ, ѱ cu ș, ț, g, c (e, i), remînînd în discuțiune numai sunetele з, ж, ж, ѱ, с, fără a uita și pe parasiticul s final mut.

Încă de pe la 1855 redactoriî revistei «Romîniea literară» în frunte cu d-l V. Alexandri au început a întrebuița pentru ж și ж pe ѱ în toate locurile. După aceasta mulți alți scriitori au întrebuițat în scrierile lor pe ѱ 98). Și dacă ceea ce se începuse în mod liniștit nu s'ar fi conturbat de etimologiști, și s'ar fi

96). Luaū pe ȧ lung drept ж—ȧ :

97). Magazinul istoric p. Dacia. 1848 pe cupertă, unde dă monstre de scris: mână, sîrătură, vorbă, popă; rarū, hanū, plînge, gură, ghem, face, cucu, chemu, nasce, așă.

98). Așa e G. Sion în „Poezii“ (1858): D. Raletî în „Suenirî și impresiunî de călătorie în Romîniea, Bulgaria și la Constantinopol“. (1858); D. Bolintineanu în „Bătăliile romînilor“ (1859); C. Bălăcescu în „Fă-mă tată să-ți samăn“; D. Pruncu în „Suspi-nenele Primăverei“ poezii, Focșani (1860), și mulți alții mai ales din Moldova, tocmai de acolo unde G. Sion pe nedreptul spune că n'a fost curent literar și că ce privește sistemele grafice Moldova n'a făcut scoală. Ar. Pumnul scriea și el numai ѱ. (Vezi și Alex. Lambrior „Carte de cetire“ Introducere, ad finem).

admis de toți scriitorii, am fi fost scutiți de o mulțime de discuțiuni sterile și pedantice.

Mai îndărătnic a fost χ , care a ramas cel din urmă, 99) ca reprezentant al sunetelor obscure \tilde{a} și \tilde{i} .

Îar cât despre δ final, cestiunea lui supusă și astăzi discuțiunii Academiei, privește mai mult ortografia ca sistemă, de cât grafia limbei. \tilde{U} final e pentru noi un *strămoș venerabil, ce a murit, și ori-cât îl vom îmbalsama nu se va mai mișca, căci a pierdut viața în viul grai al poporului* (T. Maiorescu)¹⁰⁰⁾.

Sistemele ortografice: Etimologismul, fonetismul. Încheiere.

Cu primirea literelor latine în scrierea limbei române s'a născut și ideea de a se scrie sunetele limbei

99). C. Negruzzi în a 2-a sa scrisoare asupra limbei române (Focea științifică și literară. Iași 1844. pag. 100) spune că se propusese pentru înlocuirea lui χ mai multe semne. Gh. Săulescu propunea un semn în formă de culbeci Q , iar Gianilli propuse o *cuneiformă* (*). Dar aceste semne nefiind îndemănatice și potrivite cu firea celorlalte litere n'aũ fost admise, și χ în ciuda tuturor a ramas, reprezentând sunetele a, e, i, o, u : a în $m\chi na$, e în $v\chi nd$, o în $m\chi nastire$, i în $r\chi de$, u în $s\chi nt$. Aci C. Negruzzi greșește, căci χ în $s\chi nt$ nu reprezintă "pe u, i venind din subj. *sento—sintu—sint*, iar nici de cum din ind. *sunt* sau *sum*. (Alex. Lambrior „Ceva despre conjunctivul românesc“ în Revista pentru ist., fil. și arh. Buc. 1884).

100). $\tilde{\delta}$ a dat de lucru Academiei, căci de un șir de ani nu mai isprăvește cu discuțiunii asupra lui. I s'a făcut chiar și o poezie de I. Bumbac:

Deci lăsați pe u în pace
Fraților *anti-Uiști*,
El e formă, care face
marî serviciu la *limbiști*

(Aurora rom. III, 1884, 239).
În timpurile din urmă onor. Ministru de Instrucțiune d-l T. Maiorescu, l-a ca și șters din școală.

noastre neschimbat cu semnele, ce ni le dădea alfabetul latin. Dar limba română în decurs de 1800 de ani suferise schimbări mari; pierduse unele sunete, dezvoltase altele noue, și nu se găsea pentru toate sunetele semn corespunzătoare în alf. latin. De aci se născu ideea scrierii l. noastre în mod *etimologic*, sau al *derivărei*, sistem care n'a fost practicat în trecut de Romîni, de cînd își scriu ei limba. Nu s'a ținut samă de evoluțiunea limbei, și s'a văzut de o dată scrisă limba română cu *quare, que, quell, pane, mana, sciū, fontana, oțet, facia*, etc., forme de care e plin «Tentamen Criticum» a lui A. Treb. Laurian, unde nu e de cît o limbă imaginară romînească. Dar acesta era sistemul *etimologic pur*, ce exagerat în Laurian, s'a temperat în Cipariu prin cercetarea științifică a vechilor texte romînești, iar mai în urmă Academia l-a părăsit în totul restrîngînduse în *marginile etimologismului romîn*, principiu pe care se bazează toată ortografia stabilită în 1881, și pe care și noi o învățăm în școală.

Paralel cu aceste sisteme s'a născut și *sistemul fonetic*, care nu era de cît continuarea modului de a scrie cu slove al străbunilor noștri. Exagerat în Pumnul, («Lepturariul romînesc») ce scriea: $\bar{æ}=\text{z}$, $\bar{s}=\text{ш}$, $\bar{c}=\text{к}$, $\bar{e}=\text{v}$: $\bar{r}\bar{æ}$ ciune, \bar{s} itar, cip, \bar{c} ine, etc., hrănit cu vechile texte romînești de «Junimea» de la Iași, susținut științific de reposatul Lambrior și de adepții scoalei lui, astăzi e pe cale de a triumfa, formînd sistema grafică a limbei noastre literare. La acest sistem au conlucrat foarte mult scriitorii moldoveni, cari fără pretențiune de sistemă, ci așa neformînd școală, cum zice Gh. Sion, au avut bunul simț de a

nu tortura biata limbă românească după cine știe ce calup, ci a o scrie așa, cum și bătrînii noștri au scris-o, păstrînd *tradițiunea literară a scrierei la Romîni, ceea ce e fondul fonetismului literar.*

Îată echivalența literilor față de ^{su} mai ie, ce reprezintă sunete derivate: z, ʒ, ʒ, limf, ʒ, s, și z:

z=ă, afară de moldovenisme.

ʒ, ʒ=î în toate locurile, fără a se avea în vedere derivațiunea

ʒ, ʒ=t, ș.

ʒ=șt în toate locurile, iar fără a lua în samă derivarea, de e sc sau șt.

s, z=z, lăsîndu se q și s între 2 vocale.

